

A MAGYAR FÖLDMÍVES NÉP MUNKÁJA.

Írta:
Dr. ECSERI LAJOS.

(A szerző saját kiadása.)

Ára: 2. P.

RÓNAI NYOMDA, SZENTESEN. 1930.

A MAGYAR FÖLDMÍVES NÉP MUNKÁJA.

I.

Sokat vitatott kérdés, hogy milyen munkás a magyar ember. A legtöbbek szerint munkabírási és szorgalom tekintetében a világ legelső munkása, de vannak olyanok is, akik lustának, megbízhatatlannak tartják. Az igazság az, hogy van ilyen is, olyan is, hiszen az ujjunk sem egyforma. Az bizonyos, hogy becsülete csak a jó munkásnak van úgy a munkaadó gazda, mint saját munkástársai szemében. Hogy jó munkás nevet érdemeljen valaki, aki minden dologban helyt áll, akire rá lehet mondani, hogy „egészen egy ember”, ahhoz szorgalom és igyekezet mellett erő és egészség is kell, mert a munkásra a mezőgazdaság minden ágában súlyos, nehéz munka vár. Hasonlóképpen nagyon fontos a munkás megbízhatósága is, mert úgy igaz, ahogy mondani szokták, hogy „jó ember sok van, igaz ember kevés”. Ha a gazda maga is együtt dolgozik cselédjeivel, munkásaival, vagy legalább is állandóan jelen lehet a munkánál, akkor könnyebb az ellenőrzés. De már ritkább és nagyon megbecsülendő az olyan munkás, ki felügyelet nélkül is épen olyan rendesen dolgozik, mintha a gazda mindig a sarkában volna. Mert bizony sok van, aki szereti a dolog könnyebb végét fogni és a nehezebb munkából igyekszik magát mindenféle ürüggyel kihúzni. Az ilyenről, ha beteget jelent, gúnyolódva mondják, hogy „cse-repet hágott,” ami azt jelenti, hogy nagyon kis baja lehet, ami jóformán csak kifogás. Másik ilyen mondás, hogy „kötö a sebét”, ahelyett, hogy dolgozna. Ezt átvitt értelemben is használják olyanra, ki mindenféle kifogásokkal szokott előállni, mert „könnyebb hazudni mint kapálni”,

Van olyan ember is, aki „csak többel jó”, magában nem sokat ér. Aki szeret dolgozni és nem kíméli magát, hanem hajtja magát a munkában, az legjobban átalos munkát szeret vállalni, ahol rövid idő alatt nagy munkával sokat kereshet. Az átalos munkák közt a legfontosabb és legelterjedtebb a szószerinti értelemben vett földmunka, amit közönségesen kubikosmunkának neveznek. Ez a múlt század elején vette kezdetét, mióta hazánkban a folyók szabályozásához szórványosan hozzáfogtak. Legelsőbb a nagyobb uradalmak a folyó mentén az egyik magos partot a legközelebbi magos parttal töltéssel összekötötték s így a közbeeső alacsony part mellett levő földeket az áradástól megmenteni és használhatóvá tenni igyekeztek. Egyes községek pedig vagy a belterület védelmére emeltek körgátakat, vagy az egész határt próbálták gátakkal megvédeni. Rendszeres folyamszabályozásról akkor még szó sem lehetett, ezt csak államilag lehetett volna a folyam torkolatától kezdve felfelé egységesen elvégeztetni, de valóságban úgy védekezett mindenki, ahogy tudott. Ármentesítő társulatok 1846. óta alakultak gróf Széchenyi István kezdeményezésére, a számos ármentesítő társulatnak újabban központi szervezete is van, a Duna-Tiszavölgyi társulat, de azért minden társulat külön folytatja a védekezést s külön szedi be a birtokosoktól a vízszabályozási költségeket, tehát mindenik egymástól függetlenül működik. Szentesen a Tisza gátja -485IX, őszén és 1857, tavaszán készült oly módon, hogy minden felnőtt lakosnak fejenként hat köb-öl földet kellett adatba hordani összesen tizenkét forint fizetésért. A lakosság túlnyomó része teljesen járatlan volt az ilyen munkában s a kivetett munkát másokkal végeztette nagyobb fizetésért. A földesgazdák kocsival hordták a gátba földet, de ez így nagyon haladatlan munka volt, mondták is, hogy „könnyebb az időt tölteni, mint a gátat.” Máig is éhez szoktak hasonlítani más munkát, mely ha néhez is „nem olyan épen, mintha gátat töltenék!”

Aki már felét kidolgozta is, átadta a munkát szegény embereknek, átengedvén nekik az egész munkabért és heti eleséggel és pálnakával is bőségesen ellátta őket. Sokan még meg is toldották a föld kihordásáért járó fizetést, vagy egy részlet réti földet írtattak át a helyettük dolgozókra. Ezek is nagyon megszenvedtek, mert akkor a felásott földet még falapáttal rakták a régi fajta talicskákra, melyen kétszer akkora erővel lehetett a földet hordani, mint a szentesi talicskacsinálók* által tökéletesített mostani kubikotalicskán. Nagyon elég volt

*A kubikos munka mostanában nagyon megkevesbedett, mindamellett jelenleg is nyolc talicska csináló van Szentesen, kik többnyire a kubikosoknak dolgoznak,

egy köből földet két nap alatt kihordani, ami 6.80 köbméter, míg most minden valamirevaló kubikos tíz köbmétert is kihord naponként, ha csak nem kell nagyon messzire, vagy nagyon meredekre vinni.*

Így tanulta meg a csongrádmezei nép a kubikmunkát és mikor a múlt század ötvenes és hatvanas éveiben a tiszai és körösi, majd a dunai nagy gátak készültek, a földmunkában jártas csongrádmezei munkásokat az ország minden részébe elvitték dolgozni. Az 1879. évi szegedi árvíz után a tiszai régi töltéseket egészen új, sokkal magasabb gátakkal helyettesítették. A vasutak is folyton épültek, a földmunkálathoz itt is számos kubikos kellett, úgy hogy a nagyon felszaporodott földmunkások hosszú ideig biztos foglalkozást és megélhetést találtak. Jóhírű kubikosainkat messze földre elvitték vasúti építkezésekhez, folyamszabályozási vállalatokhoz, különösen Austria különböző részeiben gyakran kaptak munkát, némelyek még Nagynémetország túlsó szélét is megjárták mint kubikosok és cementmunkások. A kubikosok kora tavasszal indultak útnak és csak aratásra tértek vissza, ennek végeztével ismét eltávoztak, s míg a fagy engedte folyjon dolgozban voltak. Ha tartósabb, vagy különösen jó munkát kaptak, sokan még aratásra sem jöttek haza, ilyen esetben inkább családjukat is magukkal vitték. A nagyobb fiúk a munkánál is tudtak segíteni, kivált ha a földet mély helyről, vagy magas partra kellett hordani; ilyenkor a talicska kerekére kötelet kötöttek s a fiúk így segítettek azt felhúzni; ezt a munkát csíkozásnak nevezik. Még jobban fel tudják a nagyocskák fiúkat használni a kordésok, az olyan kisebb vállalkozók, kik nagyobb távolságra kordéba fogott lovakkal hordják a földet. Az ilyen kordés vagy „digós” maga, vagy napszámosokkal együtt megrakja a kordét, ügyes fiúk a lovat hajtják oda, ahol szét kell teregetni, ott más munkás lekapcsolja a taliga oldalát és a leomló földet elteríti s mire ezzel készen van, már másik fiú érkezik másik lovas kordéval. A kubikosok tehát mezőgazdasági munkákkal csak akkor foglalkoztak, ha azok különösen jól díjazottak voltak s így a mezőgazdasággal már csak laza összeköttetésben állottak. Minthogy azonban bármely erős és ügyes

bár másfajta talicskákat is készítenek. Az erős és tartós kubikotalicska nyárfából készül, országszerte szentesi talicskának nevezik.

Jó földből sík területen húsz méternyi távolságra tíz köbméter föld kihordását lehet számítani; ha magas helyre, a gát tetejére kell hordani, akkor csak 6,80 köbmétert, tehát egy köb-ölet hordhat ki naponként a földmunkás. Nagyon kemény földből, melyben csákánnyal kellett dolgozni és a földet nyolcvan méter távolságra kellett talicskázni, csak 3 ½ köbmétert tudott egy-egy munkás naponként kihordani, természetesen magasabb egségáron.

munkás mehetett kubikosmunkára, a napszám és a cselédbér is a kutosok keresete után igazodott.*

Ezen kedvező helyzet hosszú ideig, 20-25 évig tartott, akkor azonban a kereseti lehetőség rosszabbra fordult. Az 1881. évi nagy árvíz óta a tiszai, az 1886. évi békési gátszakadás után a kocsai gátak újjáépítése, illetve megerősítése befejezést nyert s az árvízveszély fokozatosan kisebbedett. Nagy áradás volt még 1888-ban még nagyobb 1895-ben és ezek után mindig újabb töltésemelés és erősítés következett, általában volt földmunka az országban mindenhol, de már csak szórványosan és időnkint. Ahol a nagyobb munkák folytak, az odavaló lakosság eleintén bámulni járt ki a kubikolást, később, különösen magyar vidékeken, beletanult a kubikos munkába és versenyével kevesbítette a munkaalkalmat, így egyre kevesbedett a munka és mindinkább többen visszatértek a mezőgazdasághoz, ez viszont a mezőgazdasági munkások helyzetét rontotta. A messze munkával sok csalódás is járt, mert sokszor ügynökök jó munkával itatták és távol vidékre elcsalták a kubikosokat, hol azonban vagy kavicsos kemény talaj, vagy a fakadó víz, vagy más bajok miatt nem dolgozhattak rendesen. A munkások ott minden védelem nélkül lévén, gyakran szerszámaik zálogbavetésével tudtak csak hazajutni s még gyakran hosszú úton gyalogolni kellett, míg mindenből kifogyva hazajutottak. Olyan intézkedés kellett volna, hogy a vállalkozók biztosítékot tegyenek le a hazautazás költségeinek fedezésére az esetre, ha munka nem bizonyul olyannak, amint ígérték, ez azonban nem tört meg. Olyan törekvések is voltak, hogy a földmunkások szövetkezetei maguk vállaljanak munkát a vállalkozók és ügynökök kiküszöbölésével. A világháború előtti időben ezen szövetkezetek teljesen maikra hagyva, semmire sem mentek, azonban az 1923. évi XL t. c. alapján mostanában földmunkás vállalkozó szövetkezetek alakultak, Csongrád vármegyében öt ilyen szövetkezet működik az országos közmti hitelszövetkezet támogatásával. A szövetkezet osztályvezetője Dr. Demeter György ny. államtitkár, országgyűlési képviselő és Panfík Tóth

A munkások a keresetet többnyire hazahozták, vagy hazaküldtek családjuknak, megtakarított pénzből sokan házat vettek. Voltak azért olyanok is, kik keresetüket elrédálták, kártyán elvesztették, mert mikor dolgozni nem lehetett, különösen tartós esőzés idején nagy kártyázás folyt a kubikon. A communismus kezdetén, mikor még annak helyességéről, vagy helytelenségéről vitatkozni lehetett, poharazás közben a gazdasági egylet szolgálja próbálta védeni a régi világrendet mondván: „ha szerencséd volt a kubikon, sokat nyertél a kártyán, nem vehetsz házat a családnak, de egy borospharat sem hagyhatsz a fiadnak.”

Demeter vármegyei I. árvaszéki ülnök ügyvezető igazgató igyekeznek munkát szerezni a szövetkezeteknek, mi több esetben sikerült is. A szentesi szövetkezei, melynek jelenleg 462 tagja van, a M. A. V. részére a szarvasi Köröshídnál készült töltésemelésnél milliárdos vállalatot végzett el, melynél a szövetkezetnek csak húsz millió korona haszna maradt, de az egyes munkások napi keresete 1925. március-május hónapokban napi száz-, sőt száznegyvenezer koronára is felment. Dolgoztak a szövetkezet tagjai a csepeli kikötő földmunkálatainál, Dunántúl a Marcal patak szabályozásánál és más helyeken! Most a szövetkezetek újjászervezés előtt állnak s reményük van nagyobb kormánysegélyre forgatóke céljaira.

A munkások azt tartanák helyesnek, ha az állam mindenféle földmunkát, különösen az útpítéseket is saját mérnökeivel terveztetné és azok elkészítését ne adná ki vállalatba, hanem házilag végeztetné a munkásszövetkezetek által. Erre azonban az ország jelenlegi pénzügyi viszonyai közt nincs kilátás és nem is volna célszerű, minthogy az állami építkezés a tapasztalat szerint jóval drágább szokott lenni.

Ahol a kubikos munkások tömegesen laknak, nagy gondot okoz a hatóságoknak ezek foglalkoztatása és minthogy jó indulattal vannak irántuk a vezető emberek, aggódnak ezen osztály jövője miatt. Nem is ok nélkül, mert az összes magyar munkások közt ez a munkástömeg van a legnagyobb gazdasági válságban, a munkahiány itt a legnagyobb. A kubikos munkások a „háborúból” visszatérve a közmunkák szünetelése miatt teljesen munka nélkül voltak, mert az akkori kormányok teljes tervtelensége és eszmeszegénysége miatt semmi intézkedés nem történt arra nézve, hogy a háború befejezése után ezen nagy munkástömegek munkával ellátva legyenek.*

A munkakészség meg volt teljes mértékben; a harctérről visszajött katonák 1918. telén régi munkaadóikhoz, az ármentesítő társulathoz és a városhoz fordultak, hogy lássák el őket munkával legalább azon az egy télen; meg is történt, amit az akkori nehéz helyzetben tenni lehetett. Az akkori gr. Károlyi kormányhoz Szentesről 1919. év elején népes küldöttség ment Jócsák Kálmán- vármegyei kormánybiztos vezetése alatt a régen tervezett Duna-Tisza csatorna kiépítését kérelmezni. A kormánytól akkoriban annyira követelték a munkanélküliek segélyezését, hogy már hajlandónak mutatkozott a csatorna

„Mezőgazdaságunk helyzete és feladatai a háború után” című, a Közgazdasági Szemle 1916. évi július-augusztusi számában megjelent értekezésemben a tennivalók egész sorozatára rámutattam.

építésének elrendelésére, de közben kitört a communista forradalom; az emberek többé nem a munkából, hanem a mások vagyonának elkobzásából akartak megélni s így ezen terv is abbamaradt. Tehát tulajdonképen a communismus akadályozta meg a Duna-tiszai csatorna megépítését; el lehetett volna készíttetni jóformán ingyen, mert a rossz papírpénzt szívesen elfogadták volna akkor munkadíjban. A kubikos munkások foglalkoztatását most is ebben az irányban kell keresni, a folyamat szabályozása és hajózhatóvá tétele, a rég tervezett csatornahálózat kiépítése, a védőtöltéseknek mindenütt a szükséges magasságra felemelése, továbbá halastavak ásása, utak építésénél és kőbányákban való foglalkoztatás még hosszú ideig elláthatná őket dologgal. Fontos feladat volna a jövőben oly szerződések kötése a szomszéd államokkal, melyek lehetővé tennék, hogy ott kubikos munkásaink, mint a háború előtt munkát kaphassanak,, Addig is, míg ez megtörténhetik, a kubikos munkásoknak is meg kell ragadniok válogatás nélkül minden kínáló alkalmat, hogy a rokon munkákban s a belterjesebb földművelés körében elhelyezkedhessenek.* Ők ugyanis eddig nagyon ragaszkodtak a kubikos munkához, arra vártak évekig, de sokszor hiába. A fiaikat azonban iparkodnak más kereseti pályákra nevelni, sokan iparos tanoncnak adják. Gyári munkásoknak is szívesen mennek a fiatalok, ahol erre alkalom van. Ha a mezőgazdasági ipart meg lehetne teremteni a magyar alföldön, munkásokban nem lenne hiány, lehet, hogy az ország eliparosítása e téren is jó hatással volna.

Más fontos nemei az átalos munkáknak a téglaverés, vályogvetés, továbbá a cserepes munka. A téglát többnyire helybeli, de néha vidéki munkásokkal veretik ki a téglagyárak, melyek azt szárítás után kiégetik. Dorozsmán és Kiskunfélegyházán népfoglakozás a téglaverés, melyhez nagyon sokan értenek; innen vidékre is sok téglaverő megy. Szentesen is sok téglaverő munkás van, kik a karcagi téglagyárhoz járnak munkára. Ügyes téglaverő naponként feleségével ezer téglát is kiver, ezért a fizetés békeidőben 7 korona volt, most 9 pengő. A munkaidő igen hosszú, naponkint 16 sőt 18 óra is. Szikes földből csak éjjel lehet téglát készíteni s ezért a munka mindjárt éjfél után kezdődik és addig tart, míg nem süt nagyon a nap. A vályogvetést vagy maga az építető végezteti átalos munkásokkal, vagy kisebb vállalkozók készítik

Ily értelemben intézett a földmunkásokhoz meglehangú felszólítást Csongrád-vármegye közgyűlésén Dr. Csergő Károly alispán. A munkásvezérek azt válaszoltak, hogy szívesen megfogadnák a jóakarató tanácsot, még inkább a szükség parancsát, de munkát minden utánjárásuk mellett sem találnak.

és készítették eladásra. Az eladási ár ezer vályogért egy mm. búza szokott lenni, most valamivel több, a búza árához képest. Ehez a földet és a szükséges töreket az építető, illetve vállalkozó adja és a munkásoknak ezer drb, vályog elkészítéséért fél mm. búzát és hetenkint minden munkásnak egy kg. szalonnát ad, vagy ennek az árát. Ügyes munkás naponként 400 vályogot tud elkészíteni, tehát 20-25 kg. búzára megy napi keresete; a nagy háború előtt hat koronát fizettek ezer vályog elkészítéséért. Cserépkészítésre a téglagyárak téglamestere fogadja fel vidéken a cserepesvállalkozókat vagy személyesen, vagy levelezés útján, A munkások útiköltségét oda és vissza a téglagyárak fizetik. Békeidőben ezer cserép elkészítéséért 7 K-t fizettek, most pedig 9 P-t. A vállalkozók formásokat és simítókat fogadnak fel általános munkára. A háború előtt 180-200 K. fizetése volt a formásnak, 120-130 K. fizetése a simítónak hat hónapra és teljes ellátás, vagyis ételmezés és ruhamosás. Jelenleg a formások fizetése 650-P,, a simítóké 350-360 P, továbbá ételmezés és ruhamosás. Tehát a simítólány 60 P-t kereshet havonként, annyit, amennyi egy jó szakácsné fizetése és jóval többet, mint a közönséges nőcseléd.

Ez a munka nagy ügyességet és gyorsaságot kíván, ezért formázók csak szakértő fiatalemberek lehetnek, simítóknak fiatal lányok, néha fiúk is beállnak. Nagy hiba, hogy a szülők ebbe beleegyezésüket adják, mert igen *nehéz* dologra vállalkoznak, de ők azt tartják, hogy mikor bírják a munkát, ha most nem, fiatal korukban. A formázók a cserepet vetővel készítik, csakúgy mint a vályogvetők és téglavetők. A mellék-munkának mint sárcsinálás, földhordás, homokszárítás nagyjából a vállalkozó és felesége végzi; ez esetben a szakavatott formázó naponként 1500-1800 cserepet képes elkészíteni. Ezeket a simító vizeskézzel megsimítja és szalad a szárítóhelyre. Minden pár munkásra 8-10 ezer deszka van számítva, azon szárad a cserép. Hajnalban a félig kiszáradt cserepet kiviszik a napra teljes kiszáradás végett, azt a száradás alatt esőnek érni nem szabad; ha esni kezd, gyorsan be kell hordani a szárítószínekbe, miközben sok eltörök s azért fizetés nem jár. Mikor a formázó az 1500 vagy 1800 cserepet elkészítette, a simítókkal együtt hozzálátanak a már kiszáritott cserépnek a szárítószínbe való behordásához. Határozott munkaidő nincs, már éjjel egy órakor dologhoz látnak és az egész napot sietős munkában töltik, csak épen annyi megszakítással, míg az enivalót bekapják. Este addig tart a munka, míg csak látnak, nyáron este tíz óráig is, tehát alig alusznak pár óra hosszát. Mivel egész nap sárral dolgoznak, sokszor rossz időben is, a sártól és víztől kezük kirepedezik, gyakran a csontig, de azért míg bírják

hajtják magukat. Aki halálra nem fáradt egész héten, vasárnap mulathat kedvére, a fiatal emberek az ivásban, a lányok a bálázásban keresnek kárpótlást az egész heti nagy és embertelen munka után. Tavaszszál, míg nincs nagyon szorítva a munka, mert nem is szárad jól a cserép, különösen esős időben, több idő van a pihenésre és szórakozásra. A vállalkozók a munkásoknak csak kisebb előlegeket adnak és a munka végeztével a szülőknek fizetik ki a munkabért, Némi felügyeletet is gyakorol a vállalkozó a fiatal munkások magaviseletére. A simító lányok vele és feleségével egy szobában alszanak, a formások külön helyiségben hálnak. A később említendő summások közt is a bandagazda tart rendet.

II.

Áttérve a tulajdonképeni mezőgazdasági munkára, itt kevesebb alkalom van az átalos munkára, ellenben a részes munka nagyon el van terjedve. Az aratást és cséplést majdnem mindenütt részesek végzik.

Napszámosokkal leginkább csak a kisközgazda arat; ha maga vagy a fia is velők dolgozik, akkor van haladás. Az aratási munka azért nagyon sürgős, mert sokszor egyszerre érik a gabona és az aratásnál nagyon sok szem kipereg. Azt tartják ugyan, hogy akkor van termés, mikor szór -a búza, de azért rossz nézni, hogy mennyinek letörnek a feje és mily sok szem kipereg. Tehát idejében kell hozzálátani, az első napokon olyan búzát kell aratni, mely még nincs teljesen megérve, mert kevesebb lesz ebben a kár, mint amit utólja felé aratnak. A rendes jó gazda, bár megköveteli cselédeitől és napszámosaitól a munkát, aratás idején sem dolgoztatja őket túl az elégen, úgy tartja, hogy többre megy a rendes arányos munkával. De azért van, aki nem ismer kíméletet és azt szeretné, ha rogyásig, hurkaszakadásig dolgozna a szegény ember; azt tartják, hogy különösen szegényből lett gazda tudja kivenni a szegény ember zsírját.

A régi világban sokkal lassabban és kényelmesebben arattak mint most, ennek egyik oka az is lehet, hogy akkor nagyon alacsony volt a gabona ára. A nyomtatás lóval történt és két hónapig is eltartott. Nyáron sokszor az esős idő hátráltatta a nyomtatást „medvét fogtak” a nyomtatók és várni kellett, míg az ágyas és a szérű felszáradt. Uradalmakban, mikor jó termés volt, télen is nyomtatták a nagy ásztagokba berakott gabonát, még a szomszéd vármegyéből is jártak ló-

vas emberek, hogy a nyomtatnivaló egy részét felfogják: Akkor még az uradalmak jobbágyai is részt vettek sok helyen az aratásban és nyomtatásban; hogy milyen szorgalommal, azt legjobban jellemzi ez a kérdés: „Látott-e már olyat, aki úr dolgában megszakadt?” Olyan öreg ember, ki még mint kirendelt jobbágy dolgozott az uraságnál mesélt nekem fiatal koromban ilyen nyomtatásról és meg is mutatta, hogy a szórólappal jó magasra felhányta a búzát, hogy abból mindig esett a fejére is; széles kalapja karimája így hamar tele lett búzával, melyet lopva zsákjába töltögetett, mihelyt alkalma volt egy kissé félrehúzódni. Azt az esetet is a szérún hallottam, hogy szórta fel a kisbéres, akit gazdája vasárnapra szérúpásztornak hagyott a tanyán, a nagy garmada búzát egy járomszeggel. Nagy szél fűjt, eleintén csak játékból piszkálgatta a búzát és teljesen tiszta búza lett a garmadából, mire a gazda kijött a tanyára embereivel a szórásra felkészülten. Az elnyomtatott búzát ugyanis garmadába hányják s ha már jó csomója van, hozzáfognak a szóráshoz, hogy a búzát kitisztítsák. A polyvát jó meszszire elviszi a szél, mely a különböző fűmagokat is elválasztja a tiszta búzától, a búza tetején maradó nehezebb fűmagokat onnan hosszú, vékony nyélre kötött nyírfaseprűvel, a fölözővel kell lesöpörni. A mostani munkások közül, mikor annyi cséplőgép dolgozik minden határban, már csak kevesen értenek a lóval való nyomtatáshoz, melynek sokféle fortélya van. Hogy kell a lovakat a szérún hajtani, azokkal a szalmát megtöreteni, azt megfordítani és ismét megjártni, hogy kell a szalmából a töreket elválasztani s ebből a búzát kirázni, hogy ne sok maradjon benne, mindéhez érteni kell, másként több kárt tesz a munkás, mint hasznot.* A cséplőgép feltalálása és elterjedése nagy átalakulást okozott a mezőgazdaságban azáltal, hogy lehetségessé tette azt, hogy két hónapi nyomtatás helyett nagyobb gazdaságban két hét alatt, kisgazdánál egy-két nap alatt el lehet csépelni a gabonát. Ez gazdaságilag felbecsülhetetlen haszon; de a munkásokra nézve kedvezőtlen ez a változás, mert a csépléstől a kukoricatorésig nincs semmi kiadós munka, azután pedig még annyi sem, tehát a munkásnak jóformán pár hét alatt kell bekeresni egész évre való kenyerét.

Az aratásnál nincs szabott munkaidő. Az első részes eleintén nem erőlteti a dolgot, hogy beleszokjanak az aratók, kik munkabírásuk sorrendjében állnak bele az aratásba, mindeniket követi marokverője (ket-töző), ki a learatott gabonát felgyűjti és kévébe köti. A legtöbb helyen

Ritkaság ma már a jó vető ember is, mert többnyire géppel vetnek, még ritkább, aki takaros kazlat, vagy szép boglyát tud rakni.

a kévekötésnél az aratók is segítenek, néhol azonban azt is a segédmunkásoknak kell végezni, Másnap már hajnalok hajnalán megkezdődik a munka, reggel 7-kor félórás megszakítás van, míg a reggelit elfogyasztják, délben az ebéd és egy kis pihenő idő, akkor mintegy másfél óráig szünetel a munka. Ha rekkenő hőség van, egy kicsit megnyújtják és inkább az esthajnalal pótolják. Este hét órakor, uzsonnavacsora van, ami egy óra hosszáig eltart, de azután még dolgoznak. Ahol nem keresztbe, hanem vontatóba rakják össze a termést, ott a vontatók behegyezése a hajnali harmaton történik, hogy a gaz ne törjön nagyon. A gazda joga az aratás megkezdéséről és annak sorrendjéről, valamint a cséplés, illetve nyomtatás rendjéről intézkedni. Megfogadják „jó parancsát”, de hamar észreveszik, ha nem tudja a dolog sorát. Bizonytalan mikor élt és hol hibázta el a dolgot, de még most is emlegetik, hogy „úgy csináljuk, mint Döme Samu, hogy ne legyen jól”, A munkások túlságos zaklatása aratás közben sohasem vezet jóra, egyik híres gazda, kinek nagyon sok aratója volt, azt szokta mondani, hogy ha csak köszön is neki mindenik, már azzal is sok időt töltenek el. De nem is szeretik s nem is fogadják meg a túlságos sok parancsolgatást, barátságos szóra jobban hajlanak; parancsol a gazda, „de csak addig, ameddig illik.” A munkavezetés és részletes munkabeosztás az első részes feladata. Csak néha tanácskozik erről a többiekkel. A leírt módon az aratást csak a legjobb munkások végzik, egyes vidékeken kevésbé haladósan, több megszakítással és többszöri étkezéssel aratnak, maga az aratás módja, a kévek és keresztkek nagysága is különböző vidékenkint.

Az aratási feltételek szokásszerűen vannak megállapítva, az aratást és cséplést a búzának tizedrészéért, a tavaszínak kilencedrészéért szokták elvégezni. Az alkudozás és vita nem is ezen szokott történni, hanem a biztosíték körül, amit rossz termés esetére szokás kikötni. Rendszerint 6 mm. búzát és 2 mm. árpát szoktak biztosítékul kikötni, ez a vetés területe és minősége szerint változik. Az uradalmak és nagyobb gazdaságok igyekeznek minél korábban szerződni munkásaikkal s így az aratást biztosítani. A kisebb gazdák húzódoznak ettől, mert őket sem biztosítja senki a nagyon jó Istennél egyéb és inkább nem is kötnek írásos szerződést, mert hogy abban biztosítani kell a minimális keresetet, vagy ha szerződést kötnek is, abban oly keveset biztosítanak, hogy az a termés megromlása esetén egyáltalán nem tekinthető rendes munkabérnek. A munkások az alkunál arra hivatkoznak, hogy évről-évre többet követelnek tőlük segédmunkásaik, s így nekik oly kevés marad a” részből, hogy sokkal jobban járnak, ha nap-

számra mennek aratni és csépelni. Ebben igazuk is van, mert például az idén is, noha nem volt túlságosan nehéz aratás, a marokverőknek három mm. búzát kellett fizetni és minthogy sok helyen nagy csalódás volt a cséplésnél, megtörtént, hogy az arató részes nem keresett többet, mint a marokverő. Régebben ez nem így volt, a marokverő bére öt forint, legfeljebb tíz forint volt, igaz, hogy a ruhaféle is sokkal olcsóbb volt a békevilágban. A segéd munkások többnyire fiatal lányok, ritkábban fiúk közül szoktak kikerülni, mert a fiúk inkább éves cselédnek állnak el. Ezek a piacon összebeszélnek és minthogy a családfenntartás gondja nem az ő vállukat nyomja, nekik ugyan hiába beszél akárki, hogy ne kérjenek oly sokat. Aki tud, úgy segít magán, hogy felesége veri utána a markot, de ez csak ritkán lehetséges. Ahol apró gyerekek vannak s nincs nagy ócska lány, ki az aratás ideje alatt gondjukat viselné, ott az anya nem lehet marokverő, a tanyások feleségeinek pedig sertéssel, apró jószággal kell bánni s ezt másra nem bízhatják. Másik nagy ütközőpont az aratási szerződések kikötésénél, ami inkább a nagybirtokosoknál fordul elő a munkaadó s a munkások közt, az, hogy az uradalmak le akarják kötni aratóikat a gazdaságban termelt cukorrépa s egyéb ipari növények megmunkálására s csak annak adják az aratást, ki ezen munkákhoz minden családjával együtt leszerződik. A munkások szerint az aratás és a répakapálás két külön dolog, mely nincs egymással semmi összefüggésben. Különben sem szeretik ezt a sok hajladozással járó aprólékos pepecselő munkát, de főleg nem szeretik egészen lekötönni magukat, mert akkor nem mehetnek az annyira kedvelt kubikmunkára. Megtörtént 1926-ban Csongrád-vármegye több községében, hogy emiatt nem szerződtek le az aratók és az uradalmak idegen munkásokat hozattak; az örgróf Pallavicini hitbizományi uradalom Békésmegyéből, gróf Károlyi László felgyői uradalma Hevesmegyéből. Az idegen aratók szerződtetése rendszerint a bandagazdák útján történik, akik a munkaadóval való megállapodás alapján oly vidékeken, honnan a munkások az aratásra eljöhettek, velük és segéd munkásaikkal megalkusznak és a szerződést az ottani közséگی előjáróság előtt megkötik. Ilyen formán történik az un. summások felfogadása is, ezek oly vándormunkások, kik nagyobb gazdaságokba csoportonként szerződnek május és június hónapokra és ott a szénamunkánál és a gazdaság saját kezelésében levő kapásnövények, főleg cukorrépa megmunkálásánál s más egyéb munkáknál találnak aratásig foglalkozást.

Az idegen munkások versenye állandóan nagyon érezhető Csongrád vármegyében. Különösen a szomszédos szőlőtermő vidékekről ki-

nálkoznak, mert az aratás idején nincs dolog a szőlőben és ezt az időt fel akarják használni, hogy téli kenyerüket megkeressék. Minthogy ezen munkásoknak az aratás inkább mellékes foglalkozás és kereset, jó reménység fejében nem követelnek annyi biztosítékot, mint a helybeliek, és így a nagyobb gazdák könnyebben leszerződnek velők, bár tudják, hogy a vidékiek nem olyan jó munkások mint a helybeliek. Egyik baj, hogy már szombaton délben felhagynak a munkával, mert vasárnapra hazamennek; rendszeren kikötik, hogy kocsin vitessék el őket. Másik baj, hogy a kisebb ünnepeket is szigorúan megtartják, ez évben például korai aratás volt, de a csongrádi rétben Péter-Pál napján nem arattak, pedig nagyon szükséges lett volna. Nagy meglepetés érte egyik szentesi református gazdát és sokáig békétlenkedett, hogy csongrádi részesei Rókus napján is ünnepeltek, mert szent Rókus a csongrádi templom védszentje. Az aratás, ha egyszer megkezdődött, gyorsan és zavartalanul szokott folyni, hacsak a sok esőzés nem akadályozza. Ha azonban a termés valami természeti okból megromlik, akkor minden baj kiütözik és a szerződések hiányossága miatt munkabeszüntetések és zavargások is gyakran előfordulnak. Az uradalmaknál szokásos, hogy az aratásra és cséplésre külön szerződést kötnek, az aratórész a termés 14-edréjje. szokott lenni, a cséplőrész rendszeren a lecséplelt gabona három százaléka. Csongrádvármegyében az uradalmak közelében levő falvak munkásai hozzá vannak szokva az ilyen munkabeosztáshoz és nagy ügyességre tettek szert különösen a cséplés gyors elvégzése körül. Ha az egyik cséplőgépnél szegvári munkások dolgoznak, sokkal többet lecsépelnek, mint a másik gépnél dolgozó szentesi munkások, pedig ezek nem állnak hátrább amazoknál az aratásban, tehát a nehezebb munkában. A cséplőgép tulajdonosa a futón kívül rendszeren csak a két, felváltva dolgozó, etetőt adja a csépléshez, de némelyik vállalkozik az aratásra is, még gyakrabban a csépléshez az összes munkásokat adja. Ily módon azok a gazdák szoktak dolgoztatni, kiknek kevés vetése van s így kevés aratórészesre van szükségük. A cséplésnél a részesek és marokverők dolgoznak. De ha kevesen vannak, melléjük napszamosokat kell fogadni, a részesek pedig csak megkövetelik a termés tizedrészét. Szokásban van ezért az is, hogy több gazda, rokonok és szomszédok, összefognak cséplésre.

III.

Mezőgazdasági munkásaink másik nagy osztályába tartoznak azok, kiknek „kapán törik a tenyere”, ilyenek többek között a kukorica-

munkások, a szőlőkapások, a cukorrépa munkások, a konyhakerti és dohánykertészek. A kapás munkák közös tulajdonsága az, hogy azokban nem oly szorgos a dolog és a kapás szabadabban beoszthatja munkaidejét és hogy ezen munkáknál a családtagok is többé-kevésbé segíthetnek. A kereset nem nagy e munkáknál, azért mondják szerényebb keresetre, vállalkozásra, hogy „megjött rajta a kapás napszám.” A kukoricamunka az egész országban el van terjedve, ahol arra a talaj csak némileg is alkalmas; a kukoricát csak a nagyon szikes föld és a futóhomok nem termi meg. A kukorica amerikai eredetű növény s termelése nálunk nem oly régi; 1830. körül kezdték a munkások a feles kukoricaföldeket nagyobb arányokban felfogni; később holdankint pár napszám robotot is tölthettek, vagy pár forint uzorát fizettek rá, A múlt század dereka óta szórványosan, a nyolcvanas évek közepe óta általánosan csak harmados kukoricaföldet lehetett már kapni, később a kukoricaszár teljesen a gazdának maradt s a munkás részét sem vitette haza, mint régebben, A cselédek feles kukoricaföldeje megmaradt de szarát ezek sem kapnak, sok helyen egy hold kukoricaföldet kap a cseléd, melynek teljes szemtermése őt illeti. A kukorica törését néha általános munkára kell kiadni ugyanis a beért kukorica letörése nagyon sürgős, mert beleesik „a hordják”. A kukoricát a szegény ember maga morzsolja le, a kisebb gazdák téli estéken cselédekkel morzsolatják. Nagyobb gazdaságokban vagy résziből morzsolatják, vagy mmázsánként fizetnek érte^ mindenképen nagy érdeke a munkásoknak, hogy gyorsan haladjanak. A kukoricatermelés elterjedésével párhuzamosan a sertéstartás és hizlalás is általánossá vált a munkások körében – addig a gazdák zabbal, árpával hizlaltak. – Mióta a közlegelőket felosztották s ahol csak lehetett feltörték, már nem borjú van a cseléd bérében, vagy szarvasmarhatartás, hanem a béresek esztendő, a gyerekbéresek és kocsisok felesztendő süldőt szoktak kapni bérökben. A feles kukoricaföldet, mely a gyerek bérében van, apja szokta megmunkálni s annak terméséből javítja meg a malacot.

A kisebb gazdák, bérlők és felesek nem szokták eladni a gazdaságban termett árpát és kukoricát, hanem baromfit és sertést tenyésztenek és hizlalnak s így rendszerint jobban értékesítik a takarmánynemüeket. Ugyanezek leginkább ekekapát használnak, még a munkások közt is sok van, aki pénzért ekekapával huzatja fel kukoricáját és csak a közeit kapálja meg. A kézikapával való megmunkálás mégis tökéletesebb, mert ekekapával csak kétszer lehet felhúzatni és ezszük,-szor nem elegendő.

Kukorica alá rendszerint ősszel felugarolják a földet, hogy a téli

fagy jól megdolgozhasa. Tavasszal újra felszántják, némely helyen az ugart megkapálják és ebbe a jól elkészített földbe ültetik el a kukoricát s azt még kétszer megkapálják. Csongrádon a réti földekben a kukoricát valamivel ritkábban hagyják és a sorok közé babot ültetnek; ha nyáron elegendő eső van, a rendes kukorica termésen kívül sok szép bab terem, ami fontos kiviteli cikk. A kitisztított fehérszemű babnak Csongrád egyik főpiaca, A legtöbb helyen csak kétszer kapálják a kukoricát, azért a földek nagyon elgazosodnak s csak úgy lehet rendszeren megszántani s búzával bevetni, ha a nagy gazt előbb szarvasmarhával megtöretik és lerágtatják, csakhogy akkorra a fűmag már megérik, elszór és esztendőkre elgazosítja a földet. Az őszi ugarlás főcélja, hogy a föld a téli nedvességet jól bevegye, megtartsa és ezáltal a kapálás is sokkal könnyebb. A kapálás célja részint a gaz kiirtása, részint a föld nedvességének megőrzése, hogy a növény jobban táplálkozhasak; azt tartják, hogy egy jó kapálás esővel ér fel.

A második kapálást sok helyen töltögetéssel is összekötik azon feltevésben, hogy így erősebben áll a földben a kukorica, csakhogy így kisebb eső nem szívároghat a tövéhez. Nagy baj, ha a föld bármi okból kiszárad és kemény lesz, mint az acél, mert akkor rendszeren megkapálni nem lehet. De sokszor már a második kapálás után augusztusban fellépő nagy meleg teszi tönkre a kukoricát. Ilyenkor mindig felmerül az öntözés gondolata. Ezt Dr. Vadnay Andor, Csongrádvármegye egykori főispánja fejtegette részletesen a „Tisza mellől” című szép művében. Csakhogy a magyar alföld általános öntözése igen nehéz, sőt csaknem megvalósíthatatlan terv, már csak azért is, mert éppen akkor, mikor legjobban kellene öntözni, alig van víz a Tiszában, Kvassay Jenő culturmérnök kiszámította, hogy ha a Tisza összes vizét öntözésre lehetne is felhasználni, az nem volna elegendő a kis Csongrádmegye földjeire sem. A szükséges vízvezető csatornák, gátak és árkok elkészítése pedig oly nagy összegeket emésztene fel, hogy a befektetés nagysága nem lenne arányban a várható jövedelemmel, A siker nagyobb reményével kecsagetne a Duna-Tisza csatorna terve, ha a hajózáson kívül öntözésre is be lenne rendezve, minthogy a Duna medencéje jóval magosabban fekszik, mint a Tisza völgye és így a csatorna mellékén az öntözés lehetséges volna. Budapest szennyvizeit is azért lehetne könnyen és eredményesen felhasználni az öntözésre, mert a főváros magosabban fekszik mint környéke. Különösen nagy fontossága van az öntözésnek a konyhakertésznél, mely egyes konyhakerti növények termesztésénél szinte nélkülözhetetlen. Általánosan ismeretes a bolgár kertészet, melyet a mi konyhakertészeink teljesen eltanultak, úgy hogy legtöbb he-

lyen már magyar munkások végzik a termelést, míg a régi bolgár kertészek közül, akik itt maradtak, inkább szállítással és elárusítással foglalkoznak. A vizet Budapest környékén lóval húzott kerek kutakból nyerik, folyóvizek és holt medrek mellékén lóval húzott bolgár kerekkel vagy motorral emelik ki a mederből, máshol artézi kutakból kapják a szükséges vizet a kertészek. Igen alkalmasnak látszik a gróf Keglevich-féle mélykút is öntözés céljaira mindenütt, ahol artézi kút fúrása nem lehetséges, vagy a talajviszonyok miatt túlságosan költséges. Kísérleteket tettek már az u. n. esőberendezéssel is; a gödöllői kincstári kísérleti telepen különösen a burgonya öntözése járt nagyobb sikerrel. Csongrád vármegyében a nagymágocsi uradalomban 1923-ban a Lansinger-féle esőgéppel öntözött paprika két holdanként négyszáz füzér termést adott, míg a nem öntözött területen csak százötven füzér lett. Cukorrépa két holdanként 382 m.-t termelt az öntözött, 220 m.-t a nem öntözött területen, lucerna pedig az öntözött földön két kaszállással többet adott és mindig vastagabb rendjei voltak ott a szé-nának. Termelni tehát lehet jóformán korlátlan mennyiségben konyha-kerti növényeket, csak az a kérdés, hogy érdemes-e, mert a befektetés és az üzemköltség igen nagy, az árak pedig nagyon ingadozóak, mihelyt csak kis felesleg jön is a piacra, minthogy a legtöbb cikk nem tartható hosszabb ideig. Az esőberendezés tehát most még csak nagyobb uradalmaknak való, később talán, ha a gépek olcsóbbak lesznek, mások is használhatják. Egyébiránt több konyhakerti növény, mint p. o. saláta, káposzta, zöld borsó, bab, korai zöldbab, uborka stb. öntözés nélkül is jó eredménnyel termelhető, ha a föld meg van trágyázva, mélyen meg van munkálva és ha elegendő eső van a nyár folyamán. Egyik általános és az országban mindenütt elterjedt ága a konyhakertésznek a dinnyetermelés; ahol csak kezdetleges módon termesztik is, kedvelt gyümölcse a helyi fogyasztásnak; nyáron a szegény ember reggelije sokszor egy görögdinnye a kenyér mellé, az ebéd pedig sárgadinnye jól megpaprikázva. A dinnyetermelők haszonbérbe vesznek ki néhány hold földet elég magos áron, mostanában három-négy mm, búza a jól felszántott, dinnye alá alkalmas föld haszonbérére. Nagyobb gazdaságokban a kint lakó cselédek főzelék helyett kétszáz négyszögöl földet kapnak őszelel jól megszántva. A dinnyeföldet őszelel berakják hagymával és tavasszal a sorok közé ültetik el a dinnyemagot. Az ország némely vidékén a talaj kiválóan alkalmas görög vagy sárga dinnyének, az ilyen helyeken a földművelő lakosság főleg dinnyetermeléssel foglalkozik, a nagyobb gazdaságok haszonbérbe vagy feles munkálatra adják ki, a kisebb gazdák pedig saját földjükön termesztik.

tik. Hasonlóképpen az alkalmas talajon nagyban termelik a burgonyát, különösen Szabolcs vármegyében a homokos földekben nagybirtokosok, haszonbérlok és kiscgazdák egyaránt. A cukorrépát leginkább nagybirtokosok termelik, öntözés nem szükséges, csak jól előkészített és elegendően megtrágyázott föld. Miután nagyon gondos munka és sokszori kapálás kell, sokkal célszerűbb házilag megmunkáltatni, mint harmados munkára kiadni, mint némely helyen szokásban van. A fokhagyma és vereshagyma termeléséhez sem kell öntözés és mindenütt megterem jól munkált agyagos réti földben. Makón és környékén a földek 60%-a hagymával van beültetve, de egy ember csak néhány holdat művelhet meg; leginkább haszonbérbe bírlják Makó városától, a püspöki uradalomtól és néhány nagybirtokostól, a haszonbér 8-10 mm. búza szokott lenni kis holdanként. Elárúsításával a termelőkből és kereskedőkből alakult szövetkezetek foglalkoznak Németország, Lengyelország főbb piacain, de messzebb is elviszik, ahova az egyiptomi és olasz hagyma versenye mellett kivinni érdeemes?

Az utóbbi években a hagymával beültetett földek területe Makón meghaladta a hater ezer holdat a kivitel pedig négyezer vasúti teherkocsinál is többre ment. A hagyma 1928. júliusban 9-10 pengőért kelt Makón. Később húsz pengőre emelkedett az ára. A túltermelés és a nagy verseny miatt 1929-ben a hagyma ára öt pengővel indult, de rohamosan hanyatlott, a termelés harmadát nem lehetett eladni s ennek legnagyobb része el fog romlani. Kétezer család él Makón hagymatermelésből, ezek teljesen elszegényedtek s úgy a szövetkezetek, mint a kereskedők nagy veszteséget szenvedtek. A vasúti szállítási díjak leszállításával próbálnak a válságba jutott foglalkozási ágon segíteni. Csökkenteni kell a termelést és a haszonbéreket is le kell szállítani,

Nagyon sok szegény ember foglalkozik paprikatermeléssel, főként Szeged és Kalocsa környékén, többnyire három-négy hold földet bérel egy család, mert annyit tud megművelni. A paprika az áradmányos folyami homok vegyületű iszapolt földet szereti, melyet kétszer-háromszor meg kell szántani; május végén eső után, vagy vízzel ültetik be külön ágyakban nevelt palántával, kétszer kell kapálni és harmadszor feltölteni, Öntözni nem szokták csak a bolgár kertészetekben a zöldpaprikát. Szegeden és Kalocsán számos paprikamalom van, melyek a gondosan kierezett érett piros paprikát magjával együtt megőrlik s a legjobb minőségű édes-nemes paprikát állítják elő, mely máris világeikk, de még inkább el fog terjedni a jövőben. Az uborka fő termelőhelye és fő kiviteli piaca Nagykőrös és Kecskemét, hon-

nan több ezer vasúti kocsival szállítanak el évenként főleg a német és lengyel piacokra. A talaj minősége szerint csak egyes helyeken terem a vékonyhajú nemes uborka, barna homokos, porhanyós, inkább nyirkos és lapályos földben.

Nevezetes konyhakerti növények s egyúttal fontos kiviteli cikkek még a zöldbab s az érett fehér bab, a paradicsom, melyből Galíciába szokott nagy kivitel lenni, továbbá a káposzta, gyökér, sárgarépa és még sok más növény, melyek termelése egyes vidékeken jövedelmező népfoglalkozás, amiből sok száz család él.

Leginkább szegény embernek való ezek termelése, nagyobb gazdaságok haszonbérbe vagy feles munkálatra adják ki erre alkalmas földjeiket, de ha házilag termelnek is, akkor is szegény emberekkel kapáltatják és ezeknek adnak munkaalkalmat, megélhetést.

A szőlőművelés és bortermelés hazánkban az ősi foglalkozások közé tartozik; már a rómaiak is ültettek szőlőt Pannónia egyik-másik helyén, az Árpád házból származó királyok idejében a bevándorolt olaszok, spanyolok; a dunántúli, tokajvidéki (Olasz-Liszka) majd az aradr vidéki és a kubini hegyek déli oldalait egymásután ültették be szőlővel. Az úrbériség idejében az ország minden részében voltak az úrbéreseknek szőlőföldjei és ezek termése sok ideig fontosabb volt a gabonatermelésnél. A jobbágyok vagyonságának mértéke az úrbéri telkek mellett főleg az volt, hogy hány kapás szőlő és hány méhkas volt birtokukban. Mert a szőlőműkhöz és méhészethez majdnem minden jobbágy értett. Az úrbéres földek megváltása idején a szőlőváltást külön törvények szabályozták és igen sok szőlő került a volt úrbéresek tulajdonába. A bortermelés nagyjában megmaradt, bár jelentőségéből sokat vesztett a gabonatermeléshez képest. Nagy változás történt az 1890. év körül a filoxera pusztításai folytán, amely veszedelem ez időben az egész országban tönkretette a hegyes és dombos vidékek régi nemes szőlőit. Következett a szőlők felújításának kora és ami talán még nagyobb fontosságú, a homokos földek szőlővel való betelepítése, A Duna és Tisza közének nagyterjedelmű homokos földjei közül az ideig a jobbakban rozsot termeltek, a gyengébbeket legeltetésre használták. Sok gondot okozott a nagy területeket elborító futóhomok és ennek megkötésére a földnek szalmával való behintésével, majd akácfaerdők ültetésével történtek kísérletek. A városok és községek környékén azonban nagyon szép gyümölcsösök és szőlők díszlettek és a szőlőültetés a régi szőlők kipusztulásával egyidejűleg rohamosan terjedt, amint bebizonyult, hogy a homokon a legnemesebb fajta csemege és borszőlők szépen megteremnek és hogy azok termése nagyon jól értékesíthető, A régi tulajdonosok-

kal versenyre kelt a telepítésben a sok új vevő. A homokföldek ára igen alacsony volt, Kecskemét környékén holdanként öt forintért akár mennyit lehetett kapni. Vettek az olcsó földekből szegény emberek is tehetségük szerint, mások áremelkedésre számítva vásárolták össze a földeket, ami valóban be is következett. Az emelkedő munkaalkalom és népjólét következtében a környék községei, különösen a nagyobb városok nem is remélt mértékben fölvirágoztak. Aki nem vehetett szőlőnek való földet, legalább mint szőlőkapás megkereshette kenyérért. A kapások vagy napszámot kapnak, vagy mint állandó kapások vannak alkalmazva, ez esetben többnyire lakásuk is van a szőlőben, Fizetésük nem nagy, de akkor és úgy dolgozhatnak ahogy jónak látják. Két hold szőlőben egész éven át megtalálja a dolgát egypár cseléd. Akkor sincsenek nagyon hajtva, ha napszámra dolgoznak. Nem régiben dunántúli gazdák panaszták az újságban, hogy a kapások napszámja 35,000 korona, ami nem lett volna sok, de naponta ötször kellett nekik enni adni. A szőlőkapás úgy rendezheti dolgát, hogy attól elmehet aratni és kukoricaföld megmunkálását is vállalhatja.

A dohánykertészet is igen régi foglalkozás hazánkban, hiszen a dohányzás még a törökvilágban elterjedt és a dohány az ország nagy részében megtermett, mégpedig helyenként kiváló jó minőségben. Tudvalevően 1850. óta állami dohánygyedárúság áll fenn, amivel együtt jár, hogy a termelési engedélyeket a kincstár csak megbízható embereknek ad és a dohánytermelést a csempészet megakadályozása végett csak bizonyos körzetekben engedi meg.

Mert bizony a csempészetre nagy a hajlandósága a dohánykertészeknek, de az igazi dohányos is szereti jófajta szűzdohánnyal ellátni magát. A forradalom és comunismus idején a már-már alábbhagyott dohánycsempészet újra éledt és a szűzdohányt nyíltan árulták a piacon, ennek azonban hamar vége lett. A dohány ki nem élt, táperőben dús talajt kíván, ősszel jól meg kell szántani, tavasszal újra szántam és jól elboronálni; a friss és túlságos trágyázás nem szükséges, mert rontja a minőséget. A dohány magvából kora tavasszal melegágyban, valamivel későbbben hidegágyban palántát nevelnek, május hónapban kiültetik, ha csak lehet jó eső után, de ha az elmarad, akkor locsolni kell a gyenge palántát; mikor megfogja megkapálják és többszöri kapálás után feltöltik. Állandóan figyelemmel kell kísérni a fejlődését, virágzását, kaccsait lecsípni, hogy az anyalevelek és a meghagyott alsó és a hegylevelek jobban fejlődhessenek. A levelek leszedése, felfűzése, szárítása a napon és pajtákban, a megszáradt levelek osztályozása és csomózása mind nagyon sok szakértelmet és gondos kezelést kíván. Ezért a termelők nem cse-

lédekkel vagy napszámosokkal, hanem dohánykertészekkel munkáltatják a dohányt, kik a kincstár által fizetett beváltási ár felét kapják munkadíjúl; rendszerint lakást és tűzrevalót is kapnak. A dohánykertészek úgy oszthatják be munkájukat, hogy aratók lehetnek és ha nagy családjuk és így a munkában segítségök van, kukoricaföld megmunkálását is vállalhatják. A dohánynal különben sok aprólékos munka van, melyben öregebb emberek, asszonyok és gyermekek is segíthetnek. Szokás meghívni segíteni a dohány felfűzésére, simítására, csomózására ismerősöket s jó barátokat, kik szívesen is jönnek, mert a dolog rendesen mulatsággal végződik, mert a nagy pajták táncra nagyon alkalmasak. Ahol sok a lány és gyakori a táncmultság, az ilyen helyeket cécóházaknak nevezik.

Megemlítem, hogy Bosznia és Hercegovina occupatiója után sok magyar dohánykertész családotól kivándorolt oda, mert ott nem volt behozva az egyedárúság. Fialat ügyvéd koromban Bjelina vidékén volt dolgom Boszniában s egy reggel mikor felébredtem, meglepetéssel hallottam az ablak alatt a magyar dohánykertészek beszélgetését. Ki tudja mi lett azóta az oda kivándorolt magyar munkásokból!

Az eddig tárgyalt foglalkozási ágakban a munkások saját munkaeszközeikkel dolgoznak, a kubikosnak van talicskája, ásója, vaslapátja, csákánya, aki aratni szokott, annak kaszája, f a villája, vasvillája, a konyhakertészeknek, szőlőmunkásoknak ásója, kapája, gereblyéi. Mindezeknek jó állapotban kell lenni, hogy haladhassanak a dologgal, mert, „jó szerszám felemunka”, tehát rendben tartják s mielőtt nagyobb dologba fognak ismét rendbe szedik. Mikor az arató kaszáját teljesen felkészíti, hogy csak épen bele kell vágni a búzába, azt mondja, hogy a kaszát „ielékesítetie”. Akkor is mondják ezt, mikor az ekét teljesen rendbe hozzák; iparosok is használják e szót, p. o. a lakatos az ajtót zárral, sarokvasakkal felékesíti. A cselédek munkaeszközeit a gazda adja; rendes gazda el is van látva mindenféle gazdasági eszközzel, a rendetlenek hol ez hiányzik, hol amaz s mikor épen kell, kénytelen a szomszédságból kölcsönkérni. Természetesen a legjobb munkaeszközöket nem adják kölcsön, „hanem az ütött-kopott, elhasznált szerszámokat, melyeket téfásan szomszédbavalónak neveznek. Mikor ilyet adtak egyik munkás kezébe, így fakadt ki: „ezzel az ásóval két nap többet lehet dolgozni, mint egy nap”.

IV.

Más foglalkozási ágakra áttérve mindenekelőtt néhány olyat említek fel, melyek ma már hanyatlóban vagy kiveszőben vannak. A közmondás

szerint: vadász, halász, madarász, mindahárom éhenkórász; ebben a folytonos nehéz munkát végző földműves lenézése nyilatkozik meg a sok időt elrabló, kevés sikerrel járó időtöltés ellen. Van e mondásnak rövidebb változata is; vadász, halász, éhenkórász – ez már a madarászairól meg sem emlékezik, annyira feledésbe ment ez a foglalkozás. Valamikor nagyon régen az életfenntartás egyik módja lehetett a madarászat, később úri multság volt, melyben a sólymokkal báni tudó, azokat betanító szolgálókra volt, szükség, kiket az uralkodók, főurak és úrnők tartottak. „Magyar úrfi kívánsága: Éles szablyát, jó lovat, agarat, jó madarat.”* Madarász, Solymár, s más község és családnévemben és több régi közmondásban maradt fenn ezen foglalkozás emléke, de még most is fognak léppel, törrel madarat, a gyermekek szedik a madártojást. Nagy urak még most is fentartják fácsnosaikat, de a fácsnókra s más szárnyasokra most már vadászat folyik. Hasonló foglalkozás, de jóval elterjedtebb volt mindig s most is a vadászat. Ismeretes, hogy a királyi vadászok külön községekben voltak letelepítve; minden nagy úrnak voltak vadászai, pecérei, kik a kopókkal bántak. Ismeretesek a múlt idők nagy vadászatai veszedelmes nagy váciakra s a közelmúlt falkavadászatai, agarászversenyei. A szegény embernek a múltban is, jelenleg is inkább a hajtó szerepe jutott a körvadászaton; a vadászat ma is inkább úri multság, bár a vadásztársaságok alakulása óta számos kispap is, kinek erre hajlandósága van, szokott vadászgatni. Külön kell megemlékezni az orvvadászokról, kik nagyobb vadászterületek, különösen nagyobb erdők közelében űzik veszélyes mesterségüket.

Még általánosabb népfoglalkozás volt a múltban a halászat; még az Árpád királyi család idejéből maradt fenn számos adományozó levél, melyekben egy-egy apátság, vagy kolostor alapításával kapcsolatosan az azok fentartására szolgáló jószágok közt az adományozott halastavak is fel vannak említve. Ezeket gondozták, vadvizek ellen gátakkal védelmezték. A török uralom idejében igen sok halastó gondozatlan maradt, elpusztult, azóta egyre kevesebb említés történik a halastavakról. A szabályozatlan folyamokban s azok kiöntéseiben úgy is volt hal, amennyi csak kellett. Különösen a Tisza halbőségét jellemzi az a mondás, hogy abban több a hal, mint a víz. De a Dunában is, különösen Apatin, Baja és Komárom környékén temérdek hal volt és tudvalevő, hogy ívás idején a Feketetengerből feljöttek a nagy vizák

*Darnay Kálmán közleménye, a Pesti Hírlap Vasárnapja 1929. nov. 24-iki számában.

Komáromig is, sőt Mindszentnél a Tiszán is fogott 1880-ban 208 kg.-os vizát Nagy György halász. A hal a víz folyásával ellenkező irányban felfelé szeret úszni. Gyakran jönnek fel óriási harcsák az Aldunáról. Szegeden 1929. december havában 105 kg-os harcsát fogtak a tiszai vashídnál. A halak minőségéről azt tartják, hogy a tiszai hal ízletesebb, mint a dunai, de a Körösök halai még a tiszainál is jobbak. Nagymagyarország minden vidéke gazdag volt halakban, mert a hegyes vidékek patakjaiban a finom pisztráng és lazac, a Balatonban pedig a híres fogas volt található. Azt hinné az ember, hogy a hal általános néptáplálék volt, pedig nem egészen így áll a dolog. Csak a halászfalvakban és a folyamok partján szeretik a halat, de máshol a magyar nép nem szereti s most már nem is jut hozzá. Az ország keleti részén lakó oláhok is sok halat fogyasztottak, de inkább csak sózott halat, bojtos időben. Még a múlt század hetvenes éveiben is, mikor az árvíz-esztendőkbén a hal nagyon megszorodott, az apraját gerincén felhasználva, zsinegre fűzve megszártva 25 fontos csomókba összekötve Aradra, Nagyváradra szállították a halászok az oláh lakta vidékek részére,

Újabbán a hal nagyon megfogyatkozott, aminek oka a folyam-szabályozás. A védgátak miatt a folyó vize nem öntheti el, mint régen minden évben a réti földeket, melyek a halak legjobb ivóhelyei voltak és melyekben a halak növényi, rovar és más táplálékot korlátlan mennyiségben találtak. A folyó megáradó vize most csak a hullámtérre csaphat ki és a halak jobb híján az ott levő kubikgödrökben ívnak, ott kel ki a sok halivadék, meg is nő szépen, de ha a víz leapad, a halak kintrekednek. A nagyját kihalásszák, az apraját, mikor a gödrök nyáron kiszáradnak a halászmadarak falják fel, tehát sem a nagy, sem az apró halak nem kerülnek vissza a folyóba. Újabbán a halászati társulatok úgy próbálnak a bajon segíteni, hogy mikor a kubikgödröket meghalásztatják, az apróhal egy részét visszaeresztik a folyóba; ez segít valamit, éneikül még kevesebb hal volna a Tiszában, mint jelenleg. Oly években, mikor nagyon esős nyár van, a Tisza újra megárad és a kubikgödröket elönti. A halak megmaradnak és még azévben szépen megnőnek és megvárhatják a következő évi áradást. Miután a Tisza vize csak egy hajításnyira van ezen gödröktől, könnyen meg lehetne menteni a halakat, ha minden nyáron egyszer-kétszer fel lehetne frissíteni és szaporítani a vizet a kubikgödrökben. Ez oly módon volna lehetséges, ha a folyóból szélvitorlás szivattyúval (szélmotorral) vizet szivattyúznának a fokba, melyen a víz az egymással összeköttetésben levő gödrökbe áradáskor felfelé

szokott jönni és mely az apadó vizet le szokta vezetni. Helyenkint, ahol szivattyútelep van, mely a belvíztartányból a felduzzadt és kártevő belvizet a Tiszába leszivattyúzza, könnyű volna úgy intézni a dolgot, hogy ne egyenest a Tiszába, hanem az anyaggyödrökbe szivattyúznák le a vizet minden nyáron néhányszor. Ily módon kevés költséggel meg lehetne menteni sok millióra menő halivadékot, éhez azonban szükséges volna az ármentesítő és halászati társulatok együttműködése és egy kevés anyagi áldozat a földművelésügyi minisztérium részéről a szélmotorok berendezésére. Reményem van, hogy rövid idő alatt kísérlet fog történni, legalább egy szélmotorral és ha ez beválik, a Tisza árterein mindenütt be lehetne rendezni a szélmotorok által táplált halastavakat. Megbízható számítások szerint hétezer pengőbe kerül ilyen szélmotor, tehát ez a kísérlet nem volna olyan nagy sor. A folyami halászatnál az ivadék elvesztésén kívül még másik nagy baj is van, nevezetesen, hogy a folyókban alig van hálnak való táplálék, A tiszai halakra legalább évenként egyszer jó világ van, június dereka táján virágzik a Tisza, mikor néhány napig számtalan kérész lepi el a vizet, ilyenkor felhíznak a halak, mert annyit ehetnek a tiszavirágból és a kérészek lárváiból, amennyit csak győznek.

A folyami halászat hanyatlásával mindinkább nagyobb jelentősége van ismét a halastavának, mert ezek látják el halfogyasztásunk és kivitelünk túlnyomó nagy részét. Sokan létesítettek halastavakat különösen a Dunántúl, hol a kis patakok vizét gáttakkal felszorítják; ezekből a vizet bármikor ki lehet eresztetni s a halakat kifogni. Sok vidéken vagy a meglevő tavakat s a szabályozás folytán állóvízzé lett folyómedreket népesítették be hallal, vagy pedig artézi víz feleslegével elöntött területeket alakítottak át halastavakká. A szükséges töltések és zárógátak elkészítése kubikos munkásainknak időről-időre munkát és keresetet adott épen az időben, mikor alig volt más munkájuk, A mesterséges halastavak nagy részében nincs elegendő haltáplálék is így a halakat etetni kell, de a tapasztalat szerint így is érdemes a halastavak fentartása, ha azokat kellő szakértelemmel kezelik.

V.

A magyarok nagy összefoglalkozásának nevezi Hermann Ottó a pásztoréletet; nomád pásztornép volt a magyar, mikor ezer év előtt a Kárpátok hegyei és erdei által védett új hazáját elfoglalta, Még két-

szer jutott az ország majdnem olyan állapotba, mint a honalapítás idejében volt, először a mongolok pusztítása 1242-ben jóformán néptelenné tette az országot, másodszer a törököknek az országból való kiűzésére vezető felszabadító háborúk, ezekkel egyidejű kuruc felkelések és Rákóczi szabadságharca utáni időben lett az ország és különösen a nagy magyar Alföld majdnem teljesen lakatlan. A pusztulás után mindig a nomád pásztorélet elevenedett fel.* Később a békésebb viszonyok helyreállása után nagyarányú telepítések történtek. A szathmári békekötés után Békésvármegye összes községei közül csak kilenc faluba szállingózott vissza a régi lakosság és éhez hasonló volt a helyzet az egykori hódoltság egész területén. Majdnem egész Békés vármegye és Csongrád vármegye egy része is a kir. kincstárral kötött szerződés alapján b. Haruckern János György hadi élelmezési biztos tulajdonába jutott, ki ezen nagy területen néhány nagyobb községet benépesített, másokat pedig alapított; ezen gyorsan felvirágzó községek telkes gazdái az elpusztított községek határát az u. n. pusztákat is nagyon olcsón haszonbérbe vették méneseik, gulyáik, birkanyájaik számára leelőül; a legeltetésre jogosult gazdák szálbért fizettek jószágaik után és pedig kevesebbet, mint az idegenek, kik ott járást béreltek, A községekben lakó zsellérek is bérelhettek járást a közös legelőből, a cselédek pedig gazdáik jogán legeltették ott jószágaikat. Más vidékeken egyes haszonbérlok jutottak igen olcsón a kiadó urasági földekhez, melyeket leginkább nyugoti fajta juhok tartása által hasznosítottak. A birkatartóknak Dunántúl külön céhe volt s ott a haszonbérlet birkásnak nevezték. A Duna és Tisza közén és Tiszántúl magyar juhászok éltek, míg a Körös-Tisza-Maros közére sok oláh juhász vándorolt be Erdélyből. Ezek utódai teljesen megmagyarosodtak, sokan közülök földet is szereztek, de még ma is birkatartók csaknem valamennyien. Az öreg juhász az adoma szerint magyarázza fiának, ki nem szerette a bürgét, csak a paripát, hogy „lám a bürgét megfejheted, tejét eladhatod, felhasználhatod, ehetsz zsendicét, túrót, sajtot; a bürget meg is nyírhatod, meg is ellik, meg jó húsa is van, de a paripa sem meg nem ellik, se meg nem nyírhatod, se meg nem fejheted, se meg nem eheted, hát csak többet ér a birka, mint a paripa”.

* A honfoglalás utáni időben, a keresztes háborúk korában, a mongol pusztítás útján és később a török világban a ló, szarvasmarha és más jószágok tenyésztése volt a nép főfoglalkozása és jövedelmi forrása és az ország külső kereskedelmének legfőbb tárgya. Ezekről bővebben írtam a Szegény emberről című értekezésemben a Budapesti Szemle 1912-iki évfolyamában.

A pásztorebereknek nagyon fontos segítsége a jó kutya, mely többet ér egy lusta pásztornál. Még a jószágtartó gazda is nagyon megbecsüli a jó kutyát, amit az is mutat, hogy ha valamit tervez azt szokta mondani, „ha a puli jól hajt” megtehetem; vagyis ha szerencséje lesz a jószághoz.

A pásztoroknak, gulyásoknak, juhászoknak és bojtároknak nagyon csekély pénzfizetése volt, inkább a jószágtartásból volt jövedelmük, mert a pásztornak egyik bére, hogy jószágot tarthat. A cselédbér is igen nagy részben jószágból vagy jószágértartásból állott a régi világban. Nyáron a cselédek jószágáért együtt járt a gazdáéval s a cseléd igyekezett azt jobb helyre terelni, rendesen megitatni; ha a cselédnek néhány darab jószágáért volt, arról tudta a gazda, hogy „jó szolgálatú”, de biztosítékul is szolgált ez, mert ha a gazda jószágáért elveszett, a cselédnek a magáéval kellett helyt állani, a károkért felelt: „vagy bére, vagy bőre bánta.”

Az a régi szokás, hogy a cseléd bérében rúgott borjút vagy marhatartást kapott, megszűnt mikor a közlegelőket felosztották és ha gabonatermelésre csak valamennyire is alkalmasak voltak, feltörték. Ma már csak a nagyobb gazdaságokban s ott is csak kivételesen kapnak tehenértartást, ha családostól kint laknak a gazdaságban a béresek; kisebb gazdálkodásban az a cseléd, ki a gazdaságban családostól kint lakik, disznóértartást kap szaporulatával, más cselédek süldőt, vagy malacot kapnak a gazdától bérükben: a juhászbojtárok birkatartást kapnak. A jószágértartás jellege is nagyon megváltozott az idők folyamán. Ménese ma már csak az államnak és néhány nagybirtokosnak van, tehát csikósokra csak itt van szükség, hiszen Arany János „Az Alföld népéhez” című költeménye szerint; „Nem ménes a neve, ha napi járófőid nincs a kerülete”, A lóállomány azért nem fogyatkozott meg, mert a kisebb gazdák és a fuvarosok sok lovat tartanak. Gulya sem sok van már, de ehelyett vannak tehéncsordák minden községben, mert faluhelyen tehenet tart, aki csak teheti. Ökörerővel csak a nagyobb gazdaságok dolgoznak és itt is kezdi az ökröket a traktor kiszorítani, ellenben ökrök helyett teheneket s növendék jószágot állít be az uradalom és így a szarvasmarha állomány most is elég nagy. A juhek és birkák száma azonban nagyon megfogyatkozott, a homokos vidéken a szőlőtermelés, máshol a gabonatermelés vette el előlük a legelőt, csak a nagyon szikes földek maradtak meg birkalegelőnek. Ellenben a sertések száma nagyon megnövekedett; a földművelés fejlődésével, a kukoricatermelés elterjedésével együtt járt a sertésértartás és hizlalás; ha

jó szerencséje volt hozzá, ebből tett néha „pénzmagra” szert a szegény ember is.

A törökvilág idejében a gazdag tőzsérek – gyakran előkelő nagy urak – foglalkoztak marhakereskedéssel; ez nyomtalanul elmúlt, a tőzsérségnek már a neve is alig ismeretes. Helyette új népies foglalkozás keletkezett, a kupeckedés. A lókereskedés, a jószág és sertéskereskedés részint nagyobb kereskedők, részint kupecsek kezében van. A lókupecsek többnyire cigányok, akik a lóhoz legjobban értenek, de van sok zsidó lókupec is; ha más akar mesterségükbe beleavatkozni, azzal szokták letorkolni, hogy „szamár kend a lóhoz”. Azokat, akik csak alkalmilag foglalkoznak jószágkereskedéssel, „kupecsek” embereknek hívják. Sok szegényszerű ember is van a kupecsek közt; olyan is van elég, kinek egy kis földje volt, de azt eladta, mert nem akart „sült paraszt” maradni, inkább a kupeckedéssel próbált szerencsét.* A vállalkozás elég gyakran visszafelé sült el, kivált akik híztott sertéssel kereskednek, sokszor rajtavesztenek mire a vett jószágot vasúton Budapestre felszállítják, mert ott gyakran változnak az árak. Most jóformán minden sertéskereskedő el van szegényedve, le van adósodva a bizományosnál; inkább csak annak keresnek.

Az állatforgalom nagyobb jószágoknál az országos, kisebbeknél a hetivásárokon szokott lebonyolódni. De azért például az orosházi hetivásárokon nagyon sok ló elkel. Itt szerzi be sok fuvaros, feles és kisgazda lovait. Nem azt nézik, hogy nagyon futós legyen, hanem hogy ne legyen kehes és hogy indítson minden küllőre. A kupecsek járják a vásárokat s ott tájékozódnak az árak felől, „Az tudja, aki a vásárt járja”, szokták mondani átvitt értelemben is, tapasztalt embert értvén alatta. Akinek eladó sertése, vagy aprójószágja van, szétnéz néhány hetivásáron, mielőtt behajtja, ahogy elkelné látja, úgy tartja ő is.** Vásár előtt a jószágot jól tartják, kikészítik, hogy mutatós legyen, hitvány jószággal ne is menjen az ember vásárra, mert csúfot üznek belőle. „Ez nem ökör, csak ököl” mondják, ha kicsi a jószág, vagy „idejevesztett” tinó, ha kicsire maradt, „Másfél ökör”, ha az egyik kisebb,

A románok kivonulása utáni időben a Csongrádi mentett rétben Donka János három hold földet vett tanyája mellett egy szentesi kupectól egy öreg disznóért s annak egy évi szaporulatáért (süldők, malacok.) A pénz elcsúszott-mászott s értékét is veszítette, de a föld most is megvan.

Találkozás, beszélgetés, a fiataloknál még ismerkedés helye is a hetivásár. A régi tréfás vers szerint: „Hétfőn hetibe, kedden kedvibe, szerdán szerelmibe, csütörtökön csűribe, pénteken pitarába, szombaton szobájába, vasárnap együtt az Isten házába.”

mint a másik, vagy ha nem páros. Az „Isten tehénkéje.” nagyon gyenge kis jószág, ellenben az „Isten ökre” hatalmas, erős állat, A rossz sertésért is kicsúfolják az embert. „Kicsi, de öreg, sovány, mert beteg”. Megismerik a „próbált” malacot, melyet egyideig hizlaltak, de nem vált be. Fontos, hogy az aprójószág, csirke, liba, pulyka le ne öregedjen, fiatal korában kell jól tartani, azután már hiába etetik. Szégyen, ha a jószág emelgetős, ezt sokszor a bánásmód teszi, de még többször a takarmányhiány. Mikor 1918. őszén a német hadsereg Romániából visszavonult, olyan takarmányszüke volt az Alföldön, hogy szalmával sem tudták a lovakat etetni s azok a jászlat rágták meg.*

Akkor télen pedig a nagy sár miatt oly rossz utak voltak, hogy máshonnan sem lehetett takarmányt hozni. Némely tanyában az istálló gerendájához voltak felkötve a lovak és szarvasmarhák, úgy etették, amivel tudták, nehogy emelgetni kelljen. Ebből az a tanulság, hogy a kisgazdának nem lehet a gabonatermeléssel felhagyni és más termelési ágakra áttérni, mert a szemtermés mellett a takarmányra is nagy szüksége van gazdaságában,

VI.

A földművelés terjedése és később a közös legelők felosztása és feltörése következtében a határban mindig több és több tanya épült, mert a messzefekvő földeket nem lehetett a községekből megmunkálni és a tanya lett a gazdálkodás központja. A gazdák egy része kint lakik a tanyán, de akinek háza van a községben, az bentlakos marad. Szokásos, hogy az öreg gazda a városban lakik, fia pedig a tanyán és ez vezeti a gazdálkodást. Ha egyik sem lakik kint, akkor néhol családos bérest tartanak a tanyában, de ez csak kivételes eset; sokkal gyakrabban történik, hogy ha elegendő lakhely van, tanyást ereszt oda a gaz' da. A tanyások alkuja rendszerint az, hogy az őszi és tavaszi szántáson, trágyahordáson dolgoznak, mely időre csak ételmezést kapnak, télen a jószágnak csekély fizetésért és ételmezésért gondját viselik. Rendszerint ki van kötve, hogy ha napszámosra lesz szükség, tartoznak ott dolgozni előre meghatározott napszámért. Aratásra rendszerint a gazdánál alkuzik be a tanyás ugyanoly feltételekkel, mint a többi aratók. Van a

Az állatmesében kérdezte a szamár a lótól, hogy melyik a jobb, a búzaszalma-e, vagy a zabszalma. Az üres jászolnál mindenik jobb, felelte a ló.

tanyásnak két vagy három hold feles kukoricaföldje, egy vagy két disznótartása, szabadlakása és rendszerint, bár nem mindig, szabad tűzrevalója is. Ez igen fontos és a tanyás követeli is a tűzrevalót, mert „nem fűthet a lábaszárával”. Ahol ezt nem kapja, ott kevesebb robotot tölt. Vannak u. n. tanyásbérese is, kik az aratás és kukoricamunka idejét kivéve egész évben a gazdának dolgoznak s ezért lakást, tűzrevalót, nyolc vagy tíz mázsa gabonát, egy pár csizrát, feles kukoricaföldet, aprójószág- és disznótartást kapnak. A tanyás felesége aprójószágot nevel feliből vagy szakmányban és meghatározott számú tojást ad be a gazdasszonynak. Jó tanyáshely az, ahol elegendő legelő van, melyen elfér egy-két gúnáralja maglúd, melynek szabad a mezeje. A lúdtartás szép hasznot adhat, ha sikerűi; a liba is, a tolla is feles és ezt mindig jó áron lehet értékesíteni,

Az eddig felsorolt munkásokon kívül nagyon sokan vannak az ország minden vidékén, akik nap számos munkából élnek és ezek gazdasági helyzete a legbizonytalanabb. Nagyon jó, ha a napszámos kétszáz napot tölthet éven át munkában, télen kevesebbet, mert hiszen téli munka alig van, nyáron többet. A legfőbb munkaalkalom az aratás, de abban csak teljes munkaerejű, egészséges emberek dolgozhatnak. A legtöbb ember, a család apraja-nagyja, fiatalja-öregje, kukoricatörés idején dolgozik; akkor, ha van termés, mindenki talál magának való munkát, mert van ott nehéz dolog is, könnyebb is. A vidéki orvosok tapasztalata szerint ilyenkor van legkevesebb beteg s ilyenkor mehetnek el ők is egy kis pihenőre. A munkabér az évszak szerint nagyon különböző, télen és tavasszal nagyon alacsony a napszám, nyáron és még ősszel is jóval magasabb. Az is határoz, hogy milyen a munka és meddig tart a munkaidő; hattól-hatig mint az ipari munkásoknál, vagy látomtól-látomig. Aratáskor, kukoricamunkánál vagy általában való dolognál dolgoznak legtovább, látástól vakulásig; amint mondani szokták. Ha a napszámot saját kenyerén fogadják meg dolgozóra és ha közelben kap munkát, felesége vagy a leánya elviszi az ebédet, ha esténként hazamehet a dologból, maga viszi ki másnapra, vagy néhány napra az ennivalót, többnyire csak kenyeret szalonnát. Ha a napszámos ellátást kap, ami némely vidéken általános szokás, megkívánja, hogy az tisztességes legyen, épen úgy mint a cseléd is, kit a gazda éllemez. Volt rá eset, hogy gyilkolt a béres, mert „úgy dobták neki oda az ételt, mint a kutyának.” Az étkezés a pihenés ideje is, tehát jól érzik magukat a munkások, mikor annak az ideje következik. A rosszkedvű embernek azt szokták mondani „de rosszul vagy, rosszabbul, mint akit enni hívnak.” A cselédség éllemezése tekintetében különb-

ség van aszerint, hogy családotól kintlaknak-e a gazdaságban, vagy nem. Az előbbieket a magok kenyerén élnek. Ha a család nem lakik kint, úgy nagyobb helyeken rendszerint heti eleséget mérnek ki éspedig: 7 kg. kenyeret, 75 dekagr. szalonnát, 2 liter. főzeléket, ¼ klg. sót, paprikát, burgonyát és néhány fej vereshagymát, ezekből a cseléd magához délből, este; aki belejön, oly ízletesen főz, hogy nem is kívánczik aszszony főztjére, A kisebb paraszt gazdaságokban a cselédek benkosztosok, kiket a gazda élelmez. Nyáron mikor a gazda felesége, vagy menyé is kint lakik a tanyán, ezek főznek a cselédeknek; többnyire egy kenyéren vannak. Nagyobb helyeken az öregbéres felesége főz a cselédeknek, vagy a tyúkásznő, ha tartanak ilyet. A gazda feleségének és felnőtt lányának is nagyon kijut a gazdasági és háztartási teendőkből. Jómódú öreg gazdától hallottam, hogy a fia esztendőn át 150 napon végzett nehezebb munkát a gazdaságban, de a lánya mindennap dolgozott. Nagyon fontos, hogy a kenyér jó legyen, mert a rosszat visszavetik a cselédek és a napszámosok. Ha kevés jó ételt ehett is, de legalább jó ízű kenyeret akar enni a szegény ember; nem olyat „ami kifordul a szájából.” Feleségétől is megköveteli, hogy jó kenyeret süssön. Amely lány jó tud kenyeret sütni, az már férjhez mehet. Mondogatja is a lány, mikor a kenyeret beveti a kemencébe: „Égjel, piruljál, gyönyörűen hasadjál, hogy jöjjenek a kérők”.

A szegény ember barna kenyeret eszik, de az épen olyan jó lehet, mint a fehér cipó; szokás mondás, hogy „barna kenyér, fehér só a legjobb pirosító.”

A napszámosok közt vannak jobban díjazott előmunkások is, kik bizonyos szakmukában már nagy gyakorlatot szereztek és így rájuk lehet bízni a közvetlen munkavezetést, ha együtt dolgoznak is a többi napszámossal. Különösen a magtári munkában vannak ilyen ügyes emberek, kikből, ha jól tudnak számolni, rendes havi fizetéssel bíró magtarosok lehetnek. Mások nagy erejükkel tűnnek ki és a legnehezebb munkát végezhetik; ilyenekre van szükség p. o. a ha[ók berakásánál vagy a kirakodásnál. Sok zsákot kell cipelni a gőzmalmoknál alkalmazott csúvároknak is, kik a városban a malom kocsijával összeszedik az őrleni való gabonát és kiviszi a malomba. Ezek ugyan nem napszámot kapnak, hanem havifizetést és emellett négy fillér zsákpénzt, – igaz, hogy minden zsákot négyszer – ötször kell a csúvarnak a vállára emelni. Az erős emberek közt sok a „vetikedő”, kik fogadásból, néha csupán virtuskodásból is, megteszik, hogy két zsákot visznek egyszerre, vagy a telezsákot fejükön, vagy hónuk alatt, vagy fogaikon viszik, rakott kocsi hátulját felemelik s ezekhez hasonlókat mívelnek.

VII.

A régi világban, mikor még vasutak nem voltak, műút is csak kevés, az Alföldön pedig egyáltalán nem volt, a vízi közlekedés aránylag fontosabb volt, mint a szárazföldi. A Dunán a komáromi hajósgazdák hajói az Aldunáig és felfelé Győrig és Bécsig közlekedtek, a Tiszán szegedi és csongrádi hajóépítők által készített hajók szállították a mezőgazdasági terményeket Titelig és innen felfelé a Dunán, de a múlt század elején megnyílt Ferencz csatorna jelentékenyen megrövidítette az utat. A hajók kormányosai családjukkal kényelmesen berendezkedtek a hosszú útra, ők felelősséggel tartoztak a hajórakományért, hogy az meg legyen az átadásnál. Útközben új árúkat is vettek fel a hajóba, azonkívül maguk is vásároltak a távoli vidékek terményeiből s azokat haszonnal értékesítették. A sok hajón szolgáló legénységből idővel világlátott tapasztalt hajósok lesznek. A hajókat lefelé a víz sodra vitte, felfelé lóval vontatták; a tizöles-hajóvontató utak a Tisza partján még most is ki vannak-hagyva. Az átkeles a folyókon a fontosabb közlekedési helyeken kompokkal, máshol dereglyékkel történt, jégzajlás idején csak kisebb ladikok, csolnakok közlekedhettek. A hajósok és révészek mellett a sok faúszató és némely helyen a vízimolnárok tették színesebbé, élénkebbé a vizek mentét. A hajók megrakása alkalmas révekben történt, hova a kereskedők a gabonát fuvarosokkal összehordatták. Egyik legnagyobb gabona berakodó hely volt a Tiszán a böldi rév Szentesen; még Oroszára vidékéről is ideszállították a gabonát, számos uradalom és még sokkal több kisebb gazdaság termését. A mérés akkor még vékával történt, ami az ellenőrzést nagyon megnehezítette, mert a fuvarosok kicsinálták, hogy mindig olyan fajta gabonát etettek lovaikkal, amilyet szállítottak; így sok hiány volt a legnagyobb vigyázat mellett is. A szállítás néha nagyon sok ideig tartott az utak rosszasága miatt. Sokszor megtörtént, hogy a terhes kocsik elakadtak a sárban, volt rá eset, hogy a kocsik ősztől tavaszig ott rekedtek, megtörtént az is, hogy a lovak belevesztek a pocsolyába. Gyakran kellett pihentetni az utak mellett lévő csárdáknál és sokan úgy jártak, amint a régi nóta mondja hogy; „Kis szekeres, nagy szekeres, mind megissza amit keres.”

A gabonaszállításon kívül a Tiszáról szálfenyőt vontattak és Csöngrádról bort hoztak a fuvarosok és sok más szállítani való is volt Szentes városából több országúton és megyei úton lehetett a szomszéd városok és községek felé közlekedni, mindannyi gondozatlan állapotban volt; néha közmunkával igyekeztek rendbehozni valamennyin

az utakat, gróf Széchenyi István mondása szerint sárra sarat hordtak s azt országúinak nevezték. A szentesi határon vonult át a Pest-aradi országút, valamikor az ország egyik főközlekedési útja, mely helyenként, így a Kórógycsárda és a Vekercsárda közt is oly széles volt, hogy néhány év előtt egy részét szántóföldnek lehetett eladni. Itt, ha a nehéz járművek az út egyik oldalát teljesen összevágták, a másik oldalon új közlekedést lehetett kezdeni. Ezen az úton bonyolódott le az Erdély felől Aradon keresztül jövő forgalom,* Nagy delizsánszok, melyekbe hat, néha tizenkét ló volt befogva, – négy ló egymás mellett három sorban, – hozták az örmény kereskedők árúit, leginkább posztót Brassóból. Más árúkat és utasokat is hoztak. Postakocsik, a vásárosok és gyócsos tótok kocsijai, szerszámnak való fát hozó szekerek, különféle, gyékényponyvával fedett „ekhós” kocsik és más terhes kocsik is jártak az országutakon. A legnehezebb szállítmány volt a sziksó; ha a kocsist kérdezte az ember, hogy mit visz, nem is felelt másképp, csak úgy, hogy „nehézséget”. A nehéz természetű makacs emberrel, kivel nem lehet boldogulni, kit nehéz valamiről meggyőzni, máig is azt mondják, hogy olyan, mint a sziksó.**

Az utak elhanyagolt állapotát az alföldi ember olyas valaminek tekintette, amin nem lehetett segíteni; azzal vigasztalta magát „ha esik, II nem ragad, ha nem esik megszikkad, az utas mehet.” Ugyanis a személy közlekedés sem volt sokkal jobb, mint az áruforgalom; így utólag látom, hogy nem is olyan régen milyen közel voltunk a középkori állapotokhoz. Budapesten végeztem a gymnasium két felső osztályát, rendszeren Kiskun-Félegyházig jártunk kocsival kb. 38 kilométerre, az volt a legközelebbi állomás. Ha a Tisza zajlott télen, vagy ha nyáron a nagy homok miatt nagyon nehéz volt a félegyházi út, akkor Szolnokig utaztunk kocsin ez 79 kilométeres út volt. Mikor 1886. évben ügyvédi irodát nyitottam Szentesen, volt elég alkalmam az alföldi utak rosszságát tapasztalni. Akkor még nem volt vasúti állomása Szentesnek, kövezett út is csak egy volt, a várostól a Tiszaparton levő Kucori csárdáig vezető, nem egészen négy kilométer hosszú kongótéglából készült műút, melyre jóval később makadám burkolatot helyeztek.

Ez az út Kunszentmárton felé folytatódva, Cibakházánál nagy fahídon ment át a Tiszán – mely híd 1848-ban a cibakházi csatában elpusztult és nem lett helyreállítva. Oszlopai a mostani holt Tiszamederben még most is meglátszanak. A forgalom a vasutak kiépülése után teljesen más irányt vett, minek következtében ezen országút jelentősége egészen megszűnt Cibakháza és az egész Tiszazug nagy kárára.

A kislány jelentette apjának télen, hogy nagyot fagyott. Meg bírja-e verebet? kérdezte ez tréfásan. Meg – meg, mondja boldogan a kis lány! Hát a sós szekeret?

A szegedi kir. törvényszéknél ha dolga volt az ügyvédnek, a Hódmező-vásárhelyi vasúti állomásig kocsin kellett utazni, sáros időben a két csárda közt valami nagyon rossz út volt, ami az utazást bizonytalanná, sokszor majdnem lehetetlenné tette; nagy vizek voltak az út melletti széles árkokban, az ügyes kocsis ebbe belejárt és itt mosatta le a sarat a kerékről. Míg élek mindig megemlegetem a kunszentmártoni utat is, odáig volt a vasút kiépítve és Budapestről jövet, délben indultam Kunszentmártonról s reggel 8 órára vergődünk haza, ez 23 km. távolság; két órai út, mikor az út jó. Megesett velem az is, hogy Csongrádra kocsival mentem át téli időben kompon, mikor a jég állott s mire ügyemet elintézve vissza akartam jönni, a jég megindult s csónakon kellett átjönni a zajló Tiszán, a kocsi pedig valamikor egy hétre került haza. A kompközlekedésről is sokat lehetne beszélni, mennyi ideig kellett várni, ha a túlsó oldalon a csárdában időztek a révészek, A feneketlen sár mellett, mely ősztől tavaszig majdnem járhatatlanná tette az utakat, nagy átka volt az Alföldnek és ma is az nyári időben a rettenetes nagy por, mely nemcsak a külterületi utakat, hanem a városok és községek uccáit és tereit ellepte. Ha nincs esős nyár, most is oly nagy a por mint régen, mindenütt ahol műút nincs bokán-felül ér a por az utakon és órákig nyelheti az utas akár szembe jön, akár utána megy fogata a kocsik sorának.* Ez a por egyik oka annak is, hogy a magyar Alföldön oly sok tüdőbajos ember van és hogy oly magos a halandósági arány, mint kevés más országban. A tüdővész elleni küzdelemnek leghatásosabb eszköze az Alföldön a burkolt utak és uccák kiépítése és a községeik pormentesítése. Az utak rossz állapota miatt nagyon sok fuvaros és előfogatos kellett az áru- és személyforgalom lebonyolítására. Az ország több községében nagy számnál fogva nagy politikai befolyásuk volt és többször megtörtént, hogy egyes vasúti vonalak kiépítését megakadályozták.

Lassanként mégis sokat javultak a közlekedési viszonyok; 1886-ban kiépült a Szentés-kunszentmártoni h. é. vasút teljesen Szentés város költségén, 1893 évben megnyílt a Szentés – hódmezővásárhelyi h. é. vasút, majd a tiszai közúti vasútihíd készült el 1903-ban, utána

Csoda-e, hogy gyakran meg kellett állni a csárdáknál, hogy az ember egy kis lélekzetet vehessen s egyidőre a túrheterlen nagy portól megszabaduljon? Ily környezetben keletkezett a tős-gyökeres alföldi szép nóta:

Kocsmárosné adjon egy üveg bort
 Hagy mosom le a torkomról a port
 Hagy mosom le a torkomról a port
 A szívemről a bánatot.

három évvel megnyílt a Csongrád-szentes-orosházi h. é. vasútvonal is. Az állam 1893-ban építi meg a Baja-Csongrád-erdőhegyi alföldi transversalis műutat, mely Szentes városa belterületén és határán is átvonul, a községekben gránitkocka, kívül makadám burkolattal. Azóta Szarvas felé, Orosháza felé, Szegvár-Mindszent és H. M. vásárhely felé is kiépültek a vármegyei műútak, sőt legújabban Szentes város határában a helyi közlekedést szolgáló bökényi és mágocsi műútak is elkészültek.

Nagyon visszavetette a közlekedés fejlődését a román megszálló csapatok pusztítása; felrobbantották a Szentes és Csongrád közt levő tiszai vasúti hidat, mely azóta nagy költséggel ki lett javítva, illetve újraépítve.

Felgújtották a románok Szentes határában a tiszai hajóállomáshoz vezető tahidat is, melyet nem állított helyre a város akkori vezetősége, sőt rádupláztak a románok rombolására azzal, hogy az említett fahíd homlokterében a hullámtér legmélyebb helyén kiépített vashídat eladták és ezáltal ezen a helyen a közlekedés teljesen megszűnt. Jelenleg a tiszai hajóállomást valamivel rövidebb, de százszor rosszabb úton lehet elérni; oly úton, mely a régi idők rossz útjainak legrosszabbjaira emlékeztet. A sok terhes kocsi esős időben hamar elvágja ezt a földutat, négy lovat kell a kocsi elé ragasztani ilyenkor, hogy a búzát a hajóhoz lehessen szállítani, nyolc lóval lehet egy szál fenyőt felvontatni a Tiszáról. Van ott olyan állatkinzás és káromkodás, hogy rossz látni és hallgatni. Minthogy ez az út a műúttól a Tiszapartig csak egy kilométer és minthogy a kiépíteni tervezett műútak közt a legelső köze van felvéve, remélhető, hogy ezen közlekedési botrány nemsokára megszűnik. Megemlítem még, hogy a gyalogjárók részére Szentesen 1845-ben padlójárdák építését kezdték meg; ezek nagyon keskenyek és nagyon síkosak voltak, aki nem vigyázott nagyon könnyen elcsúszott és „csukát fogott” a nagy sárban. Legrosszabb volt a gyalogút az átjáróknál, megtörtént, hogy az udvarló lóháton ment át a lányos házhoz az úca egyik oldaláról a másikra. A nők a bálákba, a gyermekek az iskolába sokszor a béres hátán mentek át ilyen helyeken, ha nagy sár volt. Téglajárdákat 1868-ban, aszfalt járdákat 1898-ban kezdtek építeni, ma már száz kilométernél hosszabb téglajárda és huszonöt km. hosszú beton és aszfalt járó van Szentesen. A vasútállomástól a piactérig 1889-ben igen szép keramit-kocka út készült s azóta a város minden fontosabb úccájában kiépültek a burkolt kocsiútak mintegy tízezer folyóméter hosszúságban.

A javult közlekedési viszonyok következtében a fuvarosok száma

nagyon megfogyatkozott és nem oly nagyralátók már, mint régen, kivált mióta a teherautók versenyével is küzdeniök kell. Gabonát visznek a vasúti és hajóállomásokra, a műutak készítéséhez való anyagot szállítják és ami más munka akad; csak megélni akarnak dolguk után. Lovaikat úgy tudják eltartani s a drága takarmányt beszerezni, ^hogy feles földeket művelnek, résziből hazaszállítják oly emberek kukoricatermését, kiknek nincs igájok. A földbirtokrendezésnél kiosztott földek közül is sokat szántanak vagy pénzért, vagy mint feles szántók. Ők is többnyire nyáron keresnek és télen munka nélkül vannak, mint más szegény ember. Azért mondják télen is, ha valami jó fuvar akár nekik is kell egy kis nyár.

VIII.

A mezőgazdasági munkásság egyik legfőbb és legfontosabb ágazata a gazdasági cselédség, mely igen számos és sokféle a gazdaságok különféle nemei szerint. Nagyon nagy különbség van az uradalmakban és más nagyobb birtokokon alkalmazott és a kiscsászánál szolgáló cselédek közt. Az előbbieket rendszerint családotól az uradalom területén laknak és conventiósök, vagyis élelmezésüket maguk látják el gabonabérükből és egyéb illetményükből. Rendesen 14 mm. búza, 6 mm. árpa, 1200 □-öl kukoricaföld, 200 □-öl veteményföld, egy pár új csizma, egy pár fejelés csizma vagy ehelyett egy pár cipő, 40 kg. szalonna, 28 kg. só a bérük, emellett tehéntartás vagy tehénjárás, esetleg tejhasználat, disznótartás szaporulatával; feleségük aprójószágot nevelhet. Pénzbérük egy mm. búza ára szokott lenni, de ez az alku szerint változó. Rendesen az ő családjukból kerülnek ki a kisbéresek, kocsislegények, kiket szüleik élelmeznek. Vannak ideiglenes cselédek is, a heverő jószág legeltetéséhez, teletetéséhez.*

Λ kocsisok közt legkiválóbb a parádés kocsis, kinek régebben négylovas hintót is kellett tudni hajtani. Sokkal többen vannak az igás-kocsisok és nőtlen kocsislegények. Az istállóban szigorú rend és ellenőrzés van, szokásban van, hogy kocsisnak, béresnek sorport kell verni, amiből meglátszik, hogy jól megvakarta a jószágot.** A béresek

* Ezeket a Károlyi grófok uradalmában nyári betyároknak, téli betyároknak nevezték; a betyár szó itt legényt jelentett; a szegény legény is ilyen ideiglenes cseléd volt a szó eredeti értelmében.

** Szentés város kocsisainak bére 1930. évben fejenként 300 P., 15 mm. búza,

közt vannak öregbéresek és kisbéresek, egy béres rendszeren négy ökörel szokott bänni. Van botosbéres, ki nem dolgozik, hanem munkavezető, van béresgazda, ki valamely kisebb gazdaságot majdnem önállóan vezet. Fontos a faragóbéres dolga is, ki szerszámokat készít és rendben tart, minden kovácsmunkát is elkészít, amit hidegen (tűz nélkül) meg lehet csinálni.

Nagyobb uradalmakban sok helyen vannak már rendszeres tehenészetek, ahol tehenészeket tartanak, A gulyáknál és csordáknál gulyások és csordások vannak alkalmazva. A juhászokat és csikósokat már többször említettük. Nagyobb uradalmakban rendszerint sertésenyésztés is van, különösen ahol rétes, vizes földek vannak, melyek sertéstartásra különösen alkalmasak. A sertéseket kanászok, kondások őrzik. Sok kanász azt állítja, hogy több hasznot ad be a gazdaságba, mint egy-egy béres, ami azt jelenti, hogy a sertésenyésztés nagyobb haszonnal jár, mint a gabonatermelés. Ezt számos nagy gazdaságban még fokozzák a sertéshízalással, amihez megint külön cselédek, hízalósok kellene. A legtöbb községben a közlegelő egy része csürhejárásnak van kihalítva, hol a lakosság sertéseit és kecskéit kondások őrzik. A legeltetéshez nem kis szakértelem szükséges, a pásztornak tudni kell, hogy mikor és hova hajtsa a jószágot, mert balgatag ember, ki marháját és lovát olyan mezőn akarja legeltetni, melyen előbb birka vagy liba járt. A legelőt szakaszonként kell felszabadítani és nem szabad egyszerre lejártni.

A cselédség lakása az uradalmakban régebben nagyon nyomorúságos volt, rendszeren kétszobás cselédlakások voltak és köztük a közös konyha; minden szobában négy család lakott. Amelyik tehette, inkább földbeásott putriban kért lakást, mert ott legalább külön lakhatott. Ezekben az állapotokban sokat javított Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter az 1907. XLV. törvénnyel, melynek életbeléptetése óta a nagyobb birtokokon meghatározott nagyságú külön világos szobája és kamrája van minden nős vagy családos gazdasági cselédnek,

Az alföldi nagy községekben a lakásviszonyok javulására kedvezően hatott a gazdasági munkásházak építésének állami támogatásáról szóló 1907. évi XLVI. törvény. A földművelésügyi miniszter az államkincstár terhére évenként 300.000 koronáig kötelezettséget vállalhatott a törvényhatóságok és községek irányában, ha azok mun-

5 mm. árpa, 10 mm. csöves tengeri, 24 mm. hasábos fa, egy pár csizma és egy pár bakkancs. A vezető kocsis külön kap még 10 m. csöves tengerit, lakást és a hajtáshoz diszruhát.

kásházak létesítése céljából gazdasági munkásoknak ingatlant adtak el, vagy kölcsönt nyújtottak az építkezéshez, a vételár illetve a kölcsön évi tőke és kamattörlesztési részletek fizetésére a munkások helyett, ezek javára legfeljebb száz féleven át. Sokféle adó és illeték kedvezményt is biztosított a törvény az építkező munkásoknak és mindezek az építkezést nagyon megkönnyítették. A törvényhatóságok kezébe volt tehát letéve a gazdasági munkásházak építésének ügye. Csongrád-vármegyében Dr. Cicatricis Lajos akkori alispánnak volt legnagyobb érdeme abban, hogy a vármegye minden községében egész új városrészek alakultak a gazdasági munkásházakból. Szentes városa a munkásházak építéséről rendelkező törvényt megelőzve 1904-ben 140 házhelyet egyenként 240 □-ölével osztott ki munkásházak céljára 1 koronáért □ ölenként, a telek árát 10 év alatt kellett kifizetni kamat nélkül, az építkezési anyagot a munkások maguk vették és erre negyven ezer korona kamatmentes húsz év alatt törlesztendő államsegélyben részesültek.

Amely munkáscsalád szorgalma és takarékosága útján valamit szerzett, ily módon könnyű szerrel saját otthonhoz jutott, ami egyik legfőbb vágya a szegény embernek. Még újabban a földbirtokrendezés alkalmával is örvendetesen szaporodott a házhelyhez juttatottak által épített új házak száma. Az új építkezéseknél első dolog kutató ásni és egy kis gyümölcsös, veteményes kertet keríteni. Eleintén csak a legszükségesebb lakhelyet építik fel, de már előre úgy tervezik, hogy ebből később melléképület lesz, ha majd kényelmesebb lakást tudnak építeni és akkor már jó háztájéka lesz a munkás embernek is.

A községekben és telepeken az úccán, a külhatárban pedig a tanyák körül akácfákat szokás ültetni, melyek tűzrevalót és szerszámnak való fát adnak. Az akácfával és gyümölcsös kerttel ellátott tanya a szokták mondani, hogy kies helyen van.

A kisgazdák csak nagyon kivételes esetben tartanak conventió cselédet, mert nincs arra való lakás a tanyában, így a városban, községben lakik a cselédek legnagyobb részének családja. A gazdák háza-ínak alsó udvarán rendszeren van valami kisebb lakás, melybe „lakót” eresztenek házörzés végett, vagy bizonyos szolgálatok fejében, vagy bérbe adják ki. Amely lakással udvar vagy kerthasználat is jár és aprójószág nevelés, vagy disznótartás is meg van engedve és az éhez szükséges ól vagy istálló is velejár, az olyan lakások értékesebbek. Nehéz feladat télen a fűtés, mert fontos, hogy meleg szoba, illetve ahogy mondják „meleg ház” legyen, különösen ahol apró gyerekek is vannak. A cseléd bérében rendszerint fűteni való szalma is szokott lenni és

pedig meglett ember bérében két kocsi, gyerek bérében „egy kocsi szalma, de ez kevés egész télen át, tehát venni is kell fűtőanyagot. A tiszai védtöltés előterében termett fűzfavesszőt a társulatok harmadából adják ki vágásra, amire minden télen igen sokan jelentkeznek. A társulat a neki jutó kétharmadrészből eladja, ami az árvíz elleni védekezéshez nem szükséges. Minthogy a fűtőanyagban nagy hiány van, azzal nagyon takarékosan bánnak, és egész télen alig nyitják ki az ablakokat, ennél fogva a szobában rossz, egészségtelen a levegő, ami különösen a gyermekeknek art, kik emiatt beteges, fakószínűek lesznek. Nagy gondot okoz a ruházkodás is a téli nagy hidegben. A ház körül az asszony „a nagy rossz ura kabátját” viseli, az uccára is kimehet régi ruháiban, mert a télnek nincs szeme”. De sem ő, sem gyermekei nem lehetnek meg télen csizma nélkül a nagy hideg és a nagy sár miatt. A gyermekeknek meleg ruha is kellene, nehogy meghűljenek, megbetegedjenek. Az 1928/29 év telén a 30 fokos hidegben sokan iskolába sem járhattak téliruha hiányában, később be kellett zárni az iskolákat az influenza járvány miatt. A férfiak csak kevés időt tölthetnek otthon; vagy mint cselédek a tanyán dolgoznak, vagy mint kubikusok távol vannak, vagy napszámra járnak, így a gyermekek gondozása és nevelése az asszonyra marad.

Az özvegy ember leginkább a gyermekek miatt szokott újra nősülni, többnyire magához való idősebb nőt, vagy özvegyet vesz el. Sok baj van így is a kétféle gyermek miatt, a gyermekek nem jó szemmel nézik a mostohát. Van aki harmadszor is nősül, de nem is kell annak mondani, hogy „verd meg Uram Isten”, eleget meg van az már verve. Az özvegy asszony inkább kitart gyermekei mellett; azt szokta mondani, hogy anyjuk is, apjuk is, tehát ritkább eset, hogy újra férjhez megy; rossz néven is veszik a gyermekek, ha „leteszi apjuk nevét”. A legárvább és legkevésbé gondozott a megesett lányok törvénytelen gyermeke; nóta is van arról, hogy szokott az ilyen felnevelkedni:

Ezernyocszázhatvanhétben születtem
 Apám sem volt, mégis felcseperedtem
 Cserény mellett nőttem fel mint a gomba
 Lovat loptam tíz esztendő koromba.

A cseléd megmaradása, bérének meghatározása, az esetleges béremelés a nagyobb gazdaságokban az u. n. szőlítés alkalmával történik. A cseléd maga restell ajánlkozni, tehát ha maradásra nem szólítják,

tudja, hogy más hely után nézhet. Helykeresésre egy hetet szoktak adni; a szőlítés az utolsó negyedévi gabonamérés alkalmával szokott történni. Kis gazdaságokban, ahol a cseléd újévig van fogadva, egy hónappal előbb szoktak beszélni a maradás felől. Ha időközben el akarja bocsátani a gazda a cselédet, egy hónappal előbb kell neki felmondani. Ha az okozott kárt le akarja vonni béréből, azt 15 nappal a cseléd eltávoztása előtt le kell a hatóságnál jelenteni. A tanyások szeptember végén változtatják helyüket, tehát aratás után, de legkésőbb kukoricatörés után tisztában kell lenniök azzal, hogy maradandók lesznek-e vagy sem. Így van az olyan cseléd is, kinek szeptember végén telik le az ideje. Gulyást András napig, november 30-áig vagy beszorulásig, juhászt Demeterig, október 26-áig szoktak fogadni.

Juhásznál nyírás után szokott lenni a szőlítés és megegyezés. Nagyobb gazdaságokban, ahol több béres van, a közbéresek egyenlő bért kapnak, mely előre meg van állapítva és nem szokott változni; de vannak félbérre fogadott kisbéresek is, van olyan is, aki háromnegyed bért kap. A szőlítés alkalmával dől el, hogy a legények bére emelkedik-e és mennyivel. A háború óta sokkal követelőbbek a fiatal cselédek; ha elbírja a zsákot és jól tud kaszálni a kisbéres, már egész bért kér, különösen ha megnősült, ami most hamarabb történik, mert nem kell várni, míg a katonaságtól megszabadul. A kisgazdánál alkalmazott gazdasági cselédek bére elég magas; felnőtt benkosztos cseléd 12 mm búza, 4 mm. árpabért kap, egy pár új és egy pár fejelés csizmát és süldőt; pénzbére egy mm. búza ára, gyermekbéres vagy kocsis bére kevesebb, dologképessége szerint, ezek süldő helyett malacot kapnak. Családos béresnek két kocsi, legénynek egy kocsi tűzrevaló jár, azonkívül a cselédek bérében van még egy hold kukoricaföld termése a kukoricaszár nélkül; a földet a gazda szántja fel. A kukoricaföldet a mosásért és ruhajavításért a fiatal cseléd szülei, vagy más hozzártozói munkálják – a termés ezért őket illeti. A fiúk egyébként teljes keresetüket átadják szüleiknek, míg meg nőm nőszülnek; ezek gondoskodnak ruházásukról, ami megmarad bérükből, abból idővel kiházasítják a fiukat. A lányok keresetüket megtarthatják, abból ruházkodnak; nagyobb bevásárlásnál anyok is részt szokott venni. Az olyan ember kinek több felnőtt fia van, kik szolgálatban vannak, fél szokott hagyni a cselédkedéssel, fiai kukoricaföldjét munkálja és nyáron arató; az ilyennek fiai gabonabérével együtt annyi búzája szokott lenni, hogy nem cserélne némely gazdával. A sok gyerek tehát idővel jólétet jelent és a nép számának emelkedését. Ez biztató jelenség a magyarság jövőjére nézve a mostani nehéz időkben.

Az olyan kisgazda, ki maga is dolgozik, rendesen csak kocsisle-gényt tart, ezzel nagyon sokat dolgoztat. Panaszkodnak is, hogy „mikor megfogadják gyerek az ember, mikor dolgozni kell, ember a gyerek”.*

A kis és középgazdánál a 18 éven felüli cseléd mint arató a részesekkel dolgozik, a fiatalabb mint marokverő. A rajok eső rész a gazdát illeti, tehát a cseléd gabonabére nagy részét visszakeresi.

A mezőgazdasági cselédnek sok és nehéz dolga van, különösen a kisgazdánál, de ez sem hever, hanem versenyt kell neki dolgozni a cseléddel. A jószág gondozása végett igen korán kell felkelni a gazdának és cselédnek egyaránt, nem jókedvűből. Hanem mert a szükség így kívánja. Vasárnap és ünnepnap is el kell látni a jószágot, mikor egyébként munkaszünet van, A cselédember minden második vasárnap elmehet tisztálkodni. Jóindulatú cseléd igyekszik jól ellátni a jószágot, az a szavajárása, hogy „ránkbízott jószágnak gondját viseljük”. Elismeréssel is van a gazda az ilyen cseléd iránt, kit jó embernek tart. Ha a fiatal béres anyja kérdezősködik a gazdánál, hogy cselekszik a fia, ha meg van vele elégedve, azt szokta mondani, „nagyon jól; így kellene megteremtődzve lenni minden fiatal embernek.” Pedig nem nagyon könnyen osztogatja a gazda a dicséretet, inkább kigúnyolja a lusta cselédet, ki akkor etet, mikor itatni kellene, vagyis mindennel elkésik; sajnálja, hogy minek is fogadta meg „ezt az Isten lustáját”. Az is nagy hiba, ha mindent szótól vár – és sok szóval jár a cseléd, könnyebb odadobni, mint valamiért elküldeni. Még nagyobb baj, ha semmire sincs gondja, hanem minden „ahogy esik, úgy puffan”. Az ilyenre is rámondja, hogy jó ember, de hozzáteszi, hogy azért, mert nem esik bele az eső. Az ilyen ember hamar „kirágja az iszákot”, „nem eszik meg egy kőst” a gazdánál, mert az sokszor időnap előtt új esztendőt csinál vele. A jó cselédet ellenben a gazda évről-évre megtartani igyekszik, ez pedig a jó helyet megbecsüli: „Jó gazda, jó cseléd,” azt szokták mondani.** Ezért van is mindig elég jelentkező, mikor a vármegyén és városnál azoknak a cselédeknek, kik húsz-huszonöt évet töltenek egy gazdánál, jutalmat osztanak. Itt említem meg, hogy a cselédek vagy újévkor, vagy Szent Mihály napkor, szeptember 29-én, változtatják helyüket, ilyenkor hurcolkodnak az új gazda igáján a tanyások is. Ezért hívják október első hetét a szegények hetének.

Az orosz foglyok csodálkoztak, hogy Magyarországon milyen korán dologra fogják a gyermekeket; mondták is, hogy „Oroszországban minden gyerek játszik, Magyarországon minden gyerek pásztor”.

Rossz jel, ha a gazdaságban szedett-vedett cselédek vannak: Nónó, Lipták, Buzserák így szokták mondani.

A női munkáról eddig csak annyiban volt szó, hogy az aratásnál és cséplésnél mint segédmunkások működnek s a kapálásnál is részt vesznek. Volt idő, mikor sokkal nagyobb része volt a nőknek a mezőgazdasági munkában. Mikor még sarlóval vágták le az érett gabonát, ami most már csak kivételes dolog* a nők is arattak, erre mutat a Sarlós Boldogasszony elnevezés és a régi népdal: „Ne menj rózsám a tarlóra, gyenge vagy még a sarlóra”. Most is van azért elég dolog a mezőgazdaságban, melynek elvégzése a nőkre vár. A fiatal lányok tavasszal acatolni járnak a réti földekre csekély napszámért, a szénagyűjtésnél már jobban fizetik őket. A szikes földeken némely évben sok szikfűvirágot szednek az arra lakó lányok, asszonyok. A cukorrépa körüli munkában, mint egyelés, kapálás szintén sok lány vesz részt, ezt a sok hajladozással járó munkát jobban bírják, mint a férfiak. Sokszor csapatostól visznek lányokat távol vidéken levő uradalmakba répát kapálni, hol egészen az aratásig dolgot találnak havi fizetés mellett. A már említett summások közt is vannak nagy számmal lányok. Bolgár kertészetekben is alkalmaznak lányokat, mert a női napszám olcsóbb a férfinapszámnál. A kis lányt libapásztornak adják tanyára, az öreg asszonyt pedig ugyanott tyúkásznőnek használják. A tanyások feleségének legfontosabb tennivalója a baromfikelletés és nevelés. Nagy gondnak kell lenni arra, hogy a kotló össze ne törje a tojást, azért csendes helyen kell tartani, hogy semmi ne zavarja; a gondos asszony a vizet is odakészíti, hogy ihasson, mikor szomjas. A kotlót csak addig hagyja a tojásról leszállni, míg eszik, addig le kell takarni a tojást, hogy ki ne hűljön, Mikor a baromfi kelni kezd s a tojás kivágja, éjjel is sokszor utána kell nézni, hogy bele ne fulladjon a tojásba. A korai csirke a legértékesebb, de nagy gondal jár a felnevelése, mert könnyen megfázik és elpusztul. Azt mondja az asszony, hogy annak nadrag kellene.

A legtöbb lány házi cselédnek áll el, mások magtárakba járnak el rostálni, vagy ha erre alkalom van, gyári munkásnőnek állanak el, A nők közül sokan piaci árúrok mint gyümölcs és tejkofák, kenyérsütőgeiők, ócskásasszonyok, mások mint tojás és baromfiszedők működnek. Sokan foglalkoznak koppasztással, aprójószág etetésével, a tojás

* Olyanoktól, kik Olaszországban voltak hadifoglyok, hallottam, hogy ott sarlóval aratnak most is, csak a szénát vágják kaszával. Nálunk is sarlóval aratnak a Székelyföldön és Horvátországban. A sarlózás szép, de haladatlan munka, csak olyan helyre való, ahol aránylag kevés gabona terem.

lámpázásával, válogatásával baromfikereskedőknél és az élelmiszerkiviteli vállalatoknál. Szegény öreg asszonyok télen tollat fosztanak. Vannak soványlúd kereskedők és lúdtömők is a nők közt olyan helyeken, hol nagyban foglalkoznak a lúdtöméssel. Nemcsak nők, hanem férfiak is szokták a libát szedni, legtöbbször egy házaspár. Ők már tudják, hogy az egyes gazdaságokban milyen libát tenyésztenek, de meg is tekintik többször, hogy nem dögösek-e. A megvett libát vagy tovább adják hitelbe kitömésig úgynevezett hiteles tömőknek, vagy maguk fogják be, egyik csapatot a másik után. A tömés elég nagy kockázattal jár, de ha rendesen, pontosan bánnak a jószággal és a dög bele nem esik, rendszerint marad valami a munkára négy-öt hétig kell a libát tömni, hogy jó zsíros legyen, kb. húsz klgr. szemes kukorica kell minden libára. Fontos volna az is, hogy szép mája legyen: az sokszor fajtája, de attól is függ, hogy milyen talajon nevelkedett és milyen volt az ivóvize. Nagykörös és Kiskunfélegyháza táján rendszerint nagymájú lesz a hizott liba, más helyeken inkább csak zsírra hízik.

A nők közt sok „bejáróasszony” van, kik a háztartásban segítenek, mások tarhonyát, tésztaát csinálnak, némelyek mosni, vasalni járnak, sokan nőtlen vagy özvegy férficselédre mosnak, vasalnak, A régi világból fenmaradt női foglalkozás a juhnyírás, melyhez most már csak kevesen értenek, A nyírok szépen keresnek, mert egy birka megnyírásáért az élelmezésen kívül rendszerint egy kg. búzát kapnak fizetésül, vagy annak az árát, most 25 fillért és képes a jó nyíró húsztól negyven darabig megnyírni naponként. Azonban ez nagyon fárasztó foglalkozás és csak úgy lehet kibírni, hogy csak öt – hat hétig tart a nyírás ideje. A birkát asztalra teszik és állva kell nyírni egész nap; meg is dagad keze lába a nyíróasszonynak és éjjel ecetes vízzel rakja, mert hajnalban ismét más juhász várja kocsival, hogy kivigye nyírni. Feltűnő, hogy a nők alig foglalkoznak kézimunkával, elmúltak azok az idők; mikor fontak – szöttek, de már kendert is keveset termelnek, mert a gyáripar kiszorította a háziipar termékeit s inkább csak nemzetiségek által lakott vidéken foglalkoznak még ezzel.

A népviselet a női ruhánál jobban eltért az úri nők öltözködésétől, mint a férfiruhánál,* Azonban a nők hamarabb kezdték utánozni

Boldogult édesanyám bécstopolyai születésű volt – gyermekkorában a báró Kray családé volt az ottani nagy uradalom. A báróné gyermekeiről danólgatták a parasztlányok ezt a kis versikét: „De szeretnék páva lenni, bárónénak lánya lenni, de még jobban menyé lenni, a fiának párja lenni.” A nagy birtok női ágon való örökösödés útján a Zichy grófi család egyik ágára szállott és mint senioratus hitbizományt a mindenkori legidősebb Zichy gróf haszonélvezte egészen a világháborúig;

az úrinők viseletét, mint a férfiak; jobb módú gazda sokszor olyan volt a felesége mellett, „mintha jobbágya lett volna”. Ezzel kapcsolatban a nepjiviselet lassankint kiment divatból és mindig szűkebb körre szorul a háziipar is. Kivételes a mezőkövesdi matyó nők szép munkája, melyek mellett még a kalotaszegi varrottas, a csetneki és halasi csipke a legszebb háziipari cikkek. Megemlítenéd még, hogy Csabán, Szarvason, Mezőberényben és más helyeken is gyapjuszövéssel, kötött-szövött árúk készítésével is sok nő foglalkozik. A szegény asszonyok nehéz munkában eldurvult kezei nem nagyon alkalmasak a finomabb kézimunkára; fiatal lányok, akik a finomabb és könnyebb munkát szeretik s tehetségük, ízlésük van éhez, varrni járnak s ha kitanulják, ügyes varrónők lesznek. Mások hímzéssel és újabban hálókötéssel foglalkoznak; kézimunkájukat sokszor viszonteladók veszik meg fővárosi üzletek részére. A női kézimunkára nagyfontosságú ajánlatot kapott az Izabella háziipari szövetkezet Amerikából, mely szerint ott háziipari kézimunkát korlátlan mennyiségben elhelyezhetők volnának, ha azok bizonyos vidékek ízlésének megfelelően készülnek. Dr. Farkas Béla főispán közbenjárására a szövetkezet ezen megrendelést elsősorban Csongrádmegyében kívánja elkészíttetni és ezen munkára vállalkozónak a szükséges nyersanyagot is rendelkezésére bocsátja.

X.

Nem volna teljes a magyar földműves nép munkájának rajza, ha meg nem emlékeznék azok munkájáról is, kik saját kis gazdaságukban dolgoznak. A szegény ember a mezőgazdasági termelésben önállóan, mint felesmunkás, vagy mint kisbérlő vesz részt. A felesrendszer a pénzszegény régi idők gazdasági világában igen elterjedt volt és ma is az, A földbirtok használatáért nem fizet a feles készpénzben, de ő műveli meg a földet saját igáján és kétkezi munkájával, ő adja a vetőmagot is, a terméseredményen egyenlően osztoznak a földtulajdonossal. Rossz gazdasági években hamar tönkremegy a feles, mert ha kevés a termés és annak felét a gazda elviszi, sokszor a vetőmag is alig marad meg; miből éljen, míg ismét újat ér, miből teljesítse kiadásait? Jó években viszont jobban jár a feles, mert ha lemegy is a búza ára,

azóta bizonyosan felosztották a szerbek. A Pesti Hírlap 1930. január 12. számában írta Radó Richárd a régi Fővárosi Lapok nyomán, hogy 1863-ban az aszállyújtott Alföld felségítésére gr. Batthiányi Lajos és Damjanich János vértanuk özvegyei a Lloyd épületben bazárt rendeztek. Ott történt, hogy gróf Almássy Pál egy kedves rokonának, gróf Zichyné Kray Irmának egy csókjáért ezer forintot adott a pénztár javára. Mindketten túljártak már az ifjúság virágtavaszán, tette hozzá az illendőségre, nagyon ügyelő régi szépirodalmi lap.

ő könnyebben eleget tesz a fele terméssel, mintha a nagy haszonbért készpénzben kellene megfizetni az eladott olcsó terményekből. A kisbérlok száma és jelentősége folyton emelkedik, ők magosabb haszonbért adhatnak mint a nagybérlo, mert maguk munkálják a földet kevés kiadással. Ha a földön épület is van, még többet adhat érte a kisbérlo, mert a lakás értékét is számítja. Ezért kisebb tanyatát igen nagy haszonbérért kivesznek a kis haszonbérlok, amit a föld ki nem teremhet s ami helyzetüket nagyon megnehezíti. Nagyobb uradalom mindamellett nem szívesen vesződik sok szegény emberrel, inkább főbérlonek adják ki a földet és megengedik, hogy ez alhaszonbérletbe adja nyereséggel. Ezen az állapoton igyekezett segíteni a földbirtokrendezésről alkotott törvény, mely a földbirtokosokat kötelezte, hogy a haszonbérbe adott földek 15%-át kishaszonbérloknak juttassák. Nagyobb haszonbérlethez csak úgy juthatott a nép ezelőtt, ha a község vállalt jótállást a haszonbérért, vagy ha a község vette ki a földet olcsón és adta tovább jutányosán alhaszonbérloknak. A másik mód haszonbérlo-szövetkezetek alakítása lett volna. Bár sok példa van rá, hogy ilyen szövetkezetek boldogulhatnak, nálunk mégsem váltak be, illetve nem terjedtek el. A magyar ember nem igen szeret semmiféle közösködést, azt tartja, hogy közös lónak túrós a háta, hogy az ilyen szövetkezetnél csak a vezetők szednék meg magukat. Az ember mindkét tenyerében M betűhöz hasonlító vonások vannak, ezt a jámbor középkori szerzetesek arra magyarázták, hogy mindig a halálra kell gondolni s ahoz képest kell élni: Memento Mori. A mi népünk másképp értelmezi: Markolj Magadnak, ez az elve, ez a törekvése, mellyel boldogulni akar és remél.*

A kiscgazdák mint már említve volt, igen nehéz munkát végeznek saját gazdaságukban, a munka nagy részét a gazda maga, vagy gyermekei végzik, még ha tartanak is gyerek vagy legénycselédet a gazdaságban. A kiscgazda és a szegény ember foglalkozása most is hasonló, a múltban pedig az osztálykülönbség is kisebb volt köztük. Egyformán súlyos elnyomatás alatt szenvedett a jobbágyság eltörlése előtt a parasztgazda és a zsellér, mert mindenik jobbágy volt. Gazda és cseléd együtt dolgoztak, együtt étkeztek s bizonyos patriarchális viszony volt köztük. A magyar nyelvben a cseléd és család szavak egyeredetűek, melyeket a népnyelv nem egyszer felcserél. Inkább csak némi vagyoni

Hasonló gondolkodási módra vall az a mondás is: „Lúd törvénye: kiki magának”. Ilyenformán hangzik a ludak kiáltozása, mikor örizetlen búza vontatóra, vagy vetésbe lépnek nagy gágogással.

eltérés volt köztük, de az egyforma társadalmi állás a közös származás és együvé tartozás érzete akkor még elég erős volt. Az összeházasodás is meglehetősen gyakori volt, mert a leányok a jobbágy vagyoniát nem örökölték a fiúkkal egyenlően és így a vagyoni érdek a házasságnál nem lehetett oly nagy, mint jelenleg.

A régi úrbéres gazdákból az örökválság önálló földbirtokosokat, a zsellérekéből mezei munkásosztályt teremtett. A gazdasági viszonyok pedig nagyon megváltoztak a szabadságharc leveretése után azáltal, hogy Ausztria és Magyarország közt a vámsorompó eltűnt, a forgalom teljesen szabadrá lett, ami a gabonakivitelt nagyon elősegítette és a gabonaárak emelkedésére vezetett. A búza ára még inkább emelkedett egész Európában a krími háború után; ettől fogva három évtizeden át mindig magos gabonaárak voltak. Ekkor tértek át az alföldi gazdaságok az egyoldalú gabonatermelésre. Azelőtt csak kevésből több gabonát termeltek, mint amennyi a gazdaságok saját szükségletén túl a lakosságnak kellett, mert úgysem lehetett értékesíteni, vagy csak nagyon olcsón. A szántóföld csak kis része volt a mostaninak, az állattenyésztés volt a mezőgazdaság legfontosabb ága. Nyáron sok legelő kellett a jószágnak, télire sok széna; a szénakaszálás egészen az aratásig tartott s ez foglalta el a cselédséget, résziből is sok füvet lekaszáltak.* Igyekeznii kellett idejében és jó állapotban betakarítani a szénát, mert ha sokszor megázott, értéktelenné vált. Akkor volt a gazda nyugodt, ha már nem renden, hanem rendben volt a szénája. Ha nagyon sok eső volt, mégis renden ázott a széna; ilyenkor az volt a vígasztalás: „fekete széna, fehér kenyér”. A méhészei, a bortermelés, a szántóföldeken a repce és a dohánytermelés, a kender és lentermelés aránylag jövedelmezőbb volt a gabonatermelésnél. Ezt el is hanyagolták olcsósága miatt, a sok trágyát nem hordták ki a szántóföldekre és a trágya bősége mellett kiélték a földet. A termés csekély és bizonytalan volt azért is, mert rossz faekékkel igen silányan szántottak és a

A természetes kaszálók nagyon megfogytak a gabonatermelésre alkalmas földek feltörése miatt, ami széna a megmaradt kaszálókon terem, szükséges az illető gazdálkodásban. Ellenben nagyon sok föld van lucernával bevetve és erre a régebben vízjárta réti földek a legalkalmasabbak. A felesleges szénát mindig jó áron lehet értékesíteni, különösen télen szokott az ára felmenni. A lucernaföldeket magos haszonbérért lehet kiadni, résziből való kaszálásra csak az uradalmaknál adják ki. Hallottam, hogy a jó lucernát nyolcadán fogták fel kaszálni és berakni. Igaz, hogy a vállalkozók mindennap kocsival lóval mentek ki a berakodáshoz s este egy kis gyűrés szénát szoktak hazahozni; az öreg gazda is sűrűn kijár másik kocsin megnézni a munka haladását s ő is rak egy kis ülésnek való szénát.

rossz munka miatt sok vetőmag odaveszett. „Egyet a bogárnak, egyet a madárnak, egyet vess magadnak” szokták mondani, tehát nem is számítottak nagy eredményre. Sokszor a vetőmag sem volt gondosan megtisztítva, bár tudták, hogy ki mint vet, úgy arat; ki ocsút vet szemetet arat. Az időjárásnak inkább ki volt szolgáltatva a gazda, mint most, ezért volt a sok jóslás, találgatás, hogy mikor jobb vetni; azt tartották, hogy legjobban terem a Gál hetében (október 16) elvetett búza. Ismert mondás, hogy fekete karácsony, fehér húsvét fekete kenyér, fehér karácsony, fekete húsvét fehér kenyér. De van olyan mondás is: Vess korán vess idejében, vess későn, mert nem tudod melyik lesz jobb. A régi gazda azt panasolta, hogy ebben a mesterségben mindig inas marad az ember.

A gabonaárak emelkedése és a jobb értékesítési viszonyok következménye volt a mezőgazdaság felvirágzása és a földek jobb megmunkálása. Különösen a nagybirtokokon jött szokásba a rendes vetésforgó, a bőséges trágyázás s a mély szántás. A munkaeszközök is javultak, jó vasekék készültek, híresek voltak a Vidacs, Gubicz utóbb a Sack ekék- A kisebb gazdák is követték a jó példát, szívesen vásárolták a jó ekéket és így hamar megtörtént az átalakulás. Ismertem olyan szegény felesszántót, ki hetekig vitte kocsiján a gépügynököt a tanyák közt, csak hogy jó ekét szerezhessen. Kezdték a kisgazdáit is mélyebben szántani, úgy mondták, hogy lent keresik az Istent. Aki jól akarta munkálni a földet, többszöri szántásba vetett. Őszi búza alá kétszer, könnyű munkálatú, homokos földön háromszor is szántottak, mert egy szántás egy kenyér, két szántás két kenyér, három szántás három kenyér azt tartották. Az olyan földre, mely rosszul van szántva, csak el van nagyolva, gúnyosan azt szokták mondani, hogy ez a föld feliből van szántva, vagyis hogy csak felényit fog teremni, mint kellene. Azért, ha a föld feles munkára adódik ki, azt szokták kikötni, hogy jó apróra kell megszántam s más szigorú feltételeket is belevesznek a szerződésbe a föld jó megmunkálása és trágyázása érdekében.

A birtokviszonyok és a földbirtok megosztása is sokat változott az úrbériség megszűnése óta. A lekötöttség megszűnt, mindenki szabadon rendelkezett földjével. Sokan eladták a kiosztott földeket, különösen olyanok, kik házuk után kapták és eredetileg nem voltak gazdálkodók. Sokakat könnyű életre csábított a többszöri földosztás, vígan éltek, vendégeskedtek, keveset dolgoztak s így nemsokára adósságba keveredtek, aminek az lett a vége, hogy egyik földet a másik után el kellett adni.

Ezekre rámondták, hogy „a maguk szegényei”, ellentétben azokkal, kiket rossz termések, árvizek és belvizek pusztításai és más elemi csapások tettek tönkre, ezeket „az idő szegényeinek” nevezték. Sok ház ég belől, ami nem látszik kívül, úgy szokták mondani, ami azt jelenti, hogy sok jómódúnak látszó s előbb vagyonos család szegényedett el. Takarékos, dolgozó és élelmes emberek az elpusztult gazdák földjeit összevásárolták és így több nagyobb gazdaság keletkezett. Elég gyakori volt a régi középbirtokok, sőt nagyobb uradalmak felosztása is parcellázás útján, ezt úgy nevezték, hogy az a birtok felszabadult; ezekből is sokat műveltek a módosabb gazdák, igyekeztek jól „megrakodni”, mikor ilyen alkalom kínálkozott. Tehát egyrészt a földek összesítése egyes „szerzők” kezeiben tapasztalható, másfelől mindig többen voltak, kiknek talpa alól kifűtta a szél a földet. A szabad és egyenlő örökösödés miatt is sok földet el kellett adni, mert a kis darabok, melyekre a föld felosztott volna, nem voltak alkalmasok az önálló megmunkálásra és az osztály alkalmával az örökösök inkább eladták a földet, hogy az árán könnyebben osztozkodhassanak.* Földet tehát mindig vehetett, kinek megtakarított pénze volt. A fokozódó eladósodás is gyakran oka volt a föld eladásának és ennek legtöbbször épen a földek szerzése alkalmával fenmaradt sok vételárhátralék volt az oka, melynek terheit nem sokáig bírták, akik magokra vállalták. Mindezen okok miatt nagyon szaporodott a birtokukat veszített, föld nélkül maradt emberek száma,

A földbirtok megoszlását még kedvezőtlenebbé tette a kötött birtokok túltengése, továbbá, hogy egyes vidékeken csak nagybirtok, máshol csak kisbirtok volt, valamint a telepítések és birtokeldarabolások szükségessége, mindezek folytán már a háború előtt is köztudatba ment, hogy a földbirtok reformja már halaszthatatlan. A háború folyamán mind többen hangoztatták azt is, hogy a katonákat vitézségükért és szenvedéseikért földosztással kell jutalmazni. Az októberi forradalom után alighogy gróf Károlyi Mihály miniszterelnökké ki lett nevezve, már 1918. november 8-án megjelent Búza Barna földművelésügyi miniszter kiáltványa a földműves katonákhoz, melyben ígéri, hogy földhöz fogja őket juttatni. A Nemzeti tanács 1918. november 16-án kimondta, hogy Magyarország ezentúl Népköztársaság lesz s ugyanazon ha táró-

* A jobb módú gazda igyekszik gyermekeit még életében kielégíteni, mindenkinek ad földjéből; néha vesz is földet nekik. Most is szokás, hogy a fiúk kapják a jobb földeket, a lányokat a gyengébb „vőnek való” földekből igyekszik kielégíteni. A fiúk közül az szokott valamivel többet kapni, ki legtovább van együtt szüleivel és őket öreg korukban ellátja.

zatában utasította a népkormányt, hogy alkosson sürgősen néptörvényt a földműves népek földhöz való juttatásáról. Ezen felhatalmazás alapján készült el az 1919. évi XVIII. néptörvény a földművelő nép földhöz juttatásáról. Búza Barna földreformja a földhöz oly széleskörű igényjogosultságot állapított meg, hogy annak kielégítésére az összes nagybirtok korántsem lett volna elegendő, bár a régi tulajdonosoknak megmaradó föld maximumát ötszáz kat. holdra korlátozta.

Gróf Károlyi Mihály és kormánya ezen ígéretét ép oly kevéssé tudta beváltani, mint egyéb ígéreteit és a hozzáfűzött reményeket: benne minden tekinteten csalódott a nemzet. Dicstelen kormányzásának az lett a vége, hogy 1919. március 21-én a hatalmat ellenállás nélkül átadta a comunnistáknak. A magyarországi szocialista párt és a forradalmi kormánytanács Mindenkihez szóló kiáltványa, még az nap kimondti a nagybirtok szocializálását és hogy a földreformot nem törpebirtokokat teremtő földosztással, hanem szocialista termelő szövetkezetekkel hajtja végre. Ezen termelőszövetkezetek sietve meg is alakultak? sok nagybirtokon majd a földtulajdonos, vagy valamelyik gazdasítzje lettek a „termelő biztosok. De voltak olyan helyek is, ahol kimondották, hogy a régi tulajdonos még pulykapásztornak sem kell. A communisía uralomnak azonban hamar véget vetett a román megszállás; 1919. április végén a Tiszáig nyomult előre a román hadsereg, 1919. augusztus elsején pedig Budapestet is megszállotta.

Így a földreformot csak a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó 1920. évi XXXVI. törvénycikk és annak az 1924. évi VII. t. cikkel való kiegészítése valósította meg, melyeknek alapelve volt minél több földműves családból való embernek földhöz juttatása, annak mondása mellett, hogy egyéni jogcímen senkinek sincs követelése arra, hogy neki földet juttassanak. A földbirtokreform tárgyalása jelen tanulmány keretén kívül esik.

XI.

A közelmúltban a hatóságoktól az kaphatott szegénységi bizonyítványt, kinek keresete nem több, mint a kétkezi munkásé, vagyis nem haladta meg a kétszáz frtot, négyszáz a. koronát. A valóságban azonban a mezőgazdasági munkások fele sem keresett annyit

* Nagymágocs községben, gróf Károlyi Imréné birtokán az egyik béres öt katonafiával együtt kétszáz kat. hold földre jelentette be igényét ezen törvény alapján.

és ily sovány keresetből csak nagyon szűkesen lehetett megélni, „Nem élünk, csak égünk” szokta a szegény asszony mondani, kinek a háztartás gondját kell viselni, a gyermekeket kell nevelni és az ura csekély keresetét úgy kell beosztani, hogy kiteremtse ami a családnak és pedig igen szokszor nagy családnak szükséges. Csak-hogy a feje füstje nem megy sokszor a nagy égedelemben, hiszen üres konyhának bolond a gazdasszonya. A rendezett sorban élő mezőgazdasági munkás, aki nem cselédkedik, gabonaszükségletét és egy kocsiszalmát a fűtésre mint részes arató szokta megkeesni. Sertést, vagy legalább malackát hízlal, melyet vagy vesz, de legtöbbször a fia bérében kap, ennek eleségét a feles vagy harmados kukoricaföld megmunkálásával teremti elő. A háború előtt olyan munkáscsaládnak, melynél a családfő a kenyérnek valót az aratáson megkereste, harmados kukoricaföldet vállalt és sertést hizlalt készpénz kiadása évenként mintegy kétszáznegyven a. korona volt, melynek negyedrésze lakásra, negyede élelmi és háztartási cikkekre, negyede ruházatra és negyede munkaeszközök pótlására, orvosra, gyógyszerásra kellett és ha maradt, bizonyos élvezeti cikkekre, mint gyümölcs, dohány, pálinka. A szegény háztartásokban burgonya, káposzta, szilvaíznek való szilva is kell, azért van ezeknek oly nagy kelendősége az alföldi városok és községek piacain, A nagy háború óta a szükséges kiadások és a kereset értéke közt igen jelentékeny eltolódások történtek.* A ruházat négyszer-öttször, a lábbeli kétszer – háromszor drágább, a lakás ára is háromszorosa a békebeli árnak,

A keresett pénz értéke és a napszám jóval magosabb, mint a béke éveiben, azonban most is leginkább csak nyáron és ősszel van munka, télen és tavasszal nagy a munkahiány. Ez minden évben így van a mezőgazdaságban, hol a téli munkahiány természetes, mert ami télen munka van, azt a gazdasági cselédek, kapások s más állandó munkások könnyen elvégzik.** Mégsem lehet abba belenyugodni, hogy sok ezer munkaképes és munkaszerető ember tétlenül nyomorogva töltse a telet és a tavaszt,*** Képtelenség az is, hogy a mezőgazdasági munkások néhány hét alatt szerezzék meg egész esztendőre való kenye-

* Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság című művemben részletesbben foglalkoztam a munkások keresetével és kiadásaival.

** Vannak csekélyebb téli munkák, melyek néhány embernek rövid időre foglalkozást és keresetet adnak; ilyen például a jégvágás és hordás, favágás és a fűtőanyagok szállítása stb.

*** A télire eltett élelmiszerek tavasszal már fogytán vannak, ilyenkor sok helyen már „végig van a gerenda”, nincs arra semmi élelmiszer feltéve vagy felakasztva.

rüket. Ez sokszor lehetetlen is, különösen száraz esztendőben, mikor a szegény ember nem kell semmire. Ilyenkor szénamunka nincs, arató is kevés kell, a kukoricakapáláson és törésen alig kell napszámos, A téli munkahiányon segíteni tehát igen fontos közgazdasági és társadalmi feladat volna, melynek érdekében meg kell tenni minden lehetőt. Az állam legtöbbet tehet az ármentesítő társulatok támogatása útján, mert a védőgátak erősítése és főleg a belvízszabályozás terén még sok volna a tennivaló. Igen fontos állami feladat több vasúti és közúti híd építése a Dunán, a Tiszán s a kisebb folyókon úgy munkaalkalom, mint a közlekedés javítása érdekében. Igen nagy jelentőségű a mostanában megépült tiszzaughi vasúti híd) mely a közlekedéstől eddig nagyon elzárt Tiszazugot, az ország egyik legnagyobb bor és gyümölcstermő vidékét, Kecskeméttel, egyik fő kiviteli piacunkkal köti össze.* Fontos érdeke volna Csongrád városnak és a Tiszazugnak is, ha a mostani csongrádi hajóhíd helyén a tervezett vashíd felépülne, mely Csongádót a határához tartozó Nagyréttel, továbbá Csépa községgel összekötné. Szükséges volna még a Körös torkolata fölött Szelevény község és a szentesi határhoz tartozó Bökény között közúti vashíd létesítése. Ezeknél még hamarabb ki fog épülni a Tiszán Agyónél a közúti vashíd, a mostani kompjárás helyén, ami által Szeged felé könnyebb és biztosabb lesz a közlekedés. Sajnos a vasútépítés jóformán szünetel a nagy pénzügyi nehézségek miatt, pedig még ezen a téren is sok és nagy feladatok vannak, különösen a kis vasutak és gazdasági vasutak építése terén, A közutak kiépítése azonban újabban ismét gondoskodás tárgya lett s e téren az állam mellett a vármegyék járnak elől. A községi és dűlőutak karbantartása és javítása, műúttá váló átépítése a nagyhatárú mezőgazdasági városok és községek fontos feladata, mert jó utak nélkül többtermelés, de rendszeres gazdálkodás sem lehetséges. Ide tartozik a városok és községek úccáinak, tereinek kikövezése és a portól való mentesítése is. Sokat lehet várni Csongrádvármegye alispánjának Dr. Csörgő Károlynak a kormány által elfogadott és már legközelebb kivitelre kerülő útfejlesztő tervezetéről. Az állam oly összegű útépítési kölcsönt venne fel, amelyből az egyes vármegyék bejelentése szerint a leginkább szükséges vármegyei és községi műutak kiépíthetők lesznek előleges számítás szerint kilométerenként mintegy harmincezer pengő költséggel. A kölcsön kamatait és törlesztését harmadrész-

* Conservgyár alapítása is nagyon szükséges volna a Tiszazug valamelyik községében, például a központi fekvésű Tiszakürtön, a nagy gyümölcstermés és sok hulladék feldolgozására, értékesítésére.

ben az állam, harmadrészben az illető illető vármegye, harmadrészben pedig a helyi érdekeltségek, leginkább az egyes községek viselnék. Csongrádvármegye ily módon már legközelebb mintegy nyolcvan kilométer újabb műúthoz jutna: a vármegye hozzájárulásához szükséges pótdadó és az egyes községek hozzájárulása már meg is van szavazva és mihelyt a pénzügyi viszonyok ezen nagy útépítési kölcsön felvételére alkalmasak lesznek, a műútak kiépítése meg fog kezdődni. Természetesen a védőtöltéseket és utakat nem nyáron, hanem kora tavasszal és ősszel kellene építeni.

A téli munkahiány leküzdésének igen fontos eszközei a háziipar felkarolása és a mezőgazdasági ipar minél több ágának megteremtése és felvirágoztatása. A háziipar legismertebb ágai: a fűzfavessző feldolgozása és pedig a közönséges fűzfavesszőből közönséges és háti kasok, kocsioldalkasok, gyümölcs szállító kosarak készítése. A finomabb vékonyzálú fűzfavesszőt kiválogatják, a héjját lehántják s a fehér vesszőből készítik a kézigarabolyokat, ruháskasokat és utazókosarokat, továbbá szép kerti bútorokat, padokat és karos székeket. A gyékényből méhkasok, szakajtó kosarak, gyékénykötél és gyékényponyva készül a közönségestől a legfinomabbig, továbbá lábtörölők, fürdőpapucskok, kézi kosarak u. n. szatyrok, és előszobákba való finom karosszékek, heverők és asztalok. A gyékényponyvakészítés Tápén Csongrádvármegyében népies foglalkozás, mely télen az egész falu népének munkát ad.

A háziipar tárgyai még a szalmakalap fonása, a lószőrkefe- és kezyű készítése, cirok és nyírfaseprők kötése, gazdasági szerszámok, szénvonó, kisszék, mosó- és sütőteknők készítése. A nádvágás is téli munka és a nád többféle feldolgozása is háziipar útján készül. A kender és len feldolgozásáról és a női kézimunkáról már megemlékeztem a női munkát tárgyaló fejezetben. Ahol a háziiparnak valami maradványa van, érdemes ezt áldozatok árán is fentartani. Érdemes a háziipart terjeszteni és szervezni mindenütt, ahol a szükséges nyersanyagok megvannak, ilyen helyeken sokat segítene vándortanítók alkalmazása. Ezeket olyanok sorából kellene kiválasztani, kik magok mint munkások a legértékesebb és legizlésebb háziipari dolgokat készítették.

A mezőgazdasági ipar most is elég jelentékeny Magyarországon, mert a virágzó malomipar mellett a mezőgazdasági szeszgyárak és némi tekintetben a serfőzés, a cukorgyártás és a dohánygyártás is idetartoznak, úgyszintén a conservgyártás, az élesztő- és csirizkészítés. Jelentékenyen lehetne fejleszteni az olajgyártást is, a repceolajon kívül len-

magolaj*, napraforgóolaj gyártására és a kukoricában levő nagymennyiségű olaj előállítására is megvannak az előfeltételek és ez irányban eredményes kísérletek történtek. A mezőgazdasági iparban készített minden olyan dolgot, melyből jelentékenyebb behozatalunk van, itthon kellene és lehetne előállítani, ha a szükséges nyersanyag itthon megterem. Kívánatos volna a nyersbőr-, csontliszt- és húsfeldolgozó gyárak és általában az élelmiszeripar – mint p. o. a sajt és vajgyártás – iparfejlesztési kedvezményekkel való állami támogatása a beözönlő külföldi termékek feleslegessé tétele és a kivitel előmozdítása végett. Igen fontos volna még a gyapjúnak, kendernek és lennek itthoni feldolgozása, mert éppen a font-szövött árukban van legnagyobb behozatalunk. A mezőgazdasági ipar fejlődése nagy hasznára lenne földművelésünknek is, mert a szükséges nyersanyag nagy mértékben való termelése által az egyoldalú szemtermelés mellőzhető volna. Még arra kellene törekedni, hogy a mezőgazdasági ipar egyes ágaiban, ahol ezt a dolog természete megengedi, a munka nagy részét téli időben végeztetnék, amint ez a cukorgyárakban jelenleg is szokásban van. Ily módon a munka az egész évre egyenletesebben lenne elosztva és a munkások keresete az évszaktól függetlenebbé tétetnék.

A szórványos egyéni és tömeges időszakos munkahiánynál még sokkal nagyobb baj, hogy a nehéz munkából előbb – utóbb minden munkás kiöregszik s egyik korábban, a másik később munkaképtelenné válik. Jól járt, aki valamit meg tudott takarítani öreg napjaira, aki egy kis házat, vagy néhány hold földet, vagy egy kis szőlőt tudott szerezni, hol a magáiban lassan még eldolgogtat, senki sem szorítja s így a legszükségesebbet mások segítsége nélkül meg bírja keresni. Ha ez nincs, pedig a legtöbb semmit sem tudott félretenni, valami könnyebb foglalkozást kell keresni, habár csekély díjazás mellett; tyúkász lehet valamelyik gazdasszonynál, házörző lehet nyáron valamelyik gazdánál, ki a tanyán van elfoglalva, vagy csósz lehet valamelyik határrészen, vagy éjjeli őr gyáraknál, boltok előtt, vagy ilyesfélék. Ha ez nem siké-

* Érdemes feljegyezni, hogy Szentes környékén 1864-ben vadlen termett. Az aszályos 1863. év őszen jó esők jártak és a búzák szépen kikeltek. Minthogy az idő kedvező volt és semmi takarmány nem volt, a jószág egész őszen és a tél elején a búzán járt s a jó földeket úgy megtaposta, hogy azok porosak lettek. Luca napján nagy szél kerekedett, mely a búzát lövéstől hordta ki s a búza ritkára maradt és némely helyen, így Őze Ignác fábíáni bérletén, a búza közt holdanként 2-3 köböl vadlen termett, melyből olaj készült. A búza köble 4-5 frt. volt, a vadlen köb'ért 8-9 frtot fizettek a kereskedők. Ilyesmi sem azelőtt, sem azóta nem történt, de ez az eset mutatja, hogy mennyire alkalmasak ezek a földek a lentermelésre.

rül, fiánál, vejénél vagy rokonánál kell meghúzódnia az öreg embernek, ahol szükesen ellátják, mert nem szeretnék, ha a menházba kerülne, vagy koldusbotra jutna. Ez is előfordul és alig van szomorúbb látvány, mintha az ember valakit, akit erőteljes, munkabíró embernek ismert, megöregedve, lerongyolódva, koldulva talál. Még szomorúbb, ha az ember azokon nem tud segíteni, akiken leginkább akarna. Nagyon sok esetben a végsőig erőlteti a dolgot az öreg ember, hogy ne szoruljon kegyelemkenyérre, tudok eseteket, mikor hirtelen halt meg a nem neki való dologban, úgy találták halva, kaszával vagy kapával *kezei*én. Sokat elmélkednek ilyenkor munkás társai, kik maguk is hasonló sors-tól tarthatnak; némelyek szerint ez a legszebb halál, jobb a sokáig tartó nyomorúságnál, betegeskedésnél, A közmondás mást tart: „tüztől, víztől, hirtelen haláltól menten meg az Isten”.

A magyar földműves nép munkájának tárgyalásához tartozik annak elmondása is, hogy a mezőgazdasági munkások körében a különböző biztosítási ágak koránt sincsenek annyira elterjedve, mint az ipari munkásoknál. Baleset ellen is csak némely munkaágak vannak biztosítva, pedig a mezőgazdasági munkásokat is elég gyakran éri baleset, különösen a cséplésnél. Az autók terjedésével az elgázolás, a megijedt lovak által okozott különféle szerencsétlenségek is mind sűrűbben fordulnak elő. Pásztoroknál a bikák öklelése, kocsisoknál a lórúgás gyakori és veszedelmes; az is megtörténik, hogy a lovak úsztatása alkalmával az örvénybe fullad a kocsis.

Betegség esetén csak a házi és gazdasági cselédek részesülnek rövid ideig gyógykezelésben, másféle biztosítás nincs is, A törpebirtokosoknál s általában a kiscsászánál még ezek a biztosítási módok és ágak is hiányzanak. Nincs rendszeres biztosítás baleset- és betegség esetére, teljesen ismeretlen a munkahiány ellen való biztosítás, a rokkantság, munkaképtelenség, öregség idejére való biztosítás. Most kezd az államkormány ezen kérdésekkel foglalkozni és az volna az első lépés, hogy a baleset biztosítás az összes mezőgazdasági üzemek alkalmazottaira, valamint a kis- közép- és nagybirtok cselédségére, a mezőgazdasági munkásokra általában, de a szegényebb kisbirtokosokra is ki lenne terjesztve. Az állandóan alkalmazott cselédeknek bizonyára a gazda útján szedik be majd a díjakat, ami könnyen arra vezethet, hogy azok végeredményben a gazdára lesznek áthárítva; csak az a kérdés, megbírja-e a mezőgazdaság ezen újabb megterhelését. A gazdák a megélhetés ezer gondjával küzdenek, el vannak adósodva, a nagy kamatok és túlzottan nagy adók terhe alatt roskadoznak. Kívánatos, hogy a termelési és értékesítési viszonyok javítására minden lehető megtör-

ténjék, akkor a balesetbiztosítást és a mezőgazdasági munkásbiztosítás többi ágait, melyek szintén feltétlenül szükségesek és részben már halaszthatatlanok is, könnyebben meg lehet fokozatosan valósítani. Addig is, míg ezt a pénzügyi viszonyok megengedik, a szegényügy rendezésével, menházak, kórházak létesítésével és segélyezésével kell a leg-égetőbb bajokat orvosolni. Ezen a téren fukarkodni nem szabad.

XII.

Úgy a termelő, mint a fogyasztó államokban egymásután két évben átlagos jó termés volt, minek következtében a nagy árcsökkenés és más okok miatt a mezőgazdaság az egész világon válságos helyzetbe jutott. Ez különösen nagy baj hazánkra nézve, melynek közgazdasága főleg a mezőgazdasági termelésre van alapítva. Helyzetünk most sokkal komolyabb, mint amilyen a múlt század végén és a jelen század elején volt az akkori mezőgazdasági válság idején, mert akkor gabonánknak a monarchiában biztos piaca volt. Mikor az 1905. évben a megállapított új minimális gabona vámok életbeléptek, – búzára nézve k. 30 f., rozsra nézve 5 k. 80 f. vám volt megállapítva, – ezek középter-
mésű években a vámkülföldről való behozatalt megakadályozták s így a hazai és az ausztriai fogyasztás biztosítva volt a belföldi termelés számára. Most ellenben majd minden európai állam és különösen a monarchiából keletkezett utódállamok is, arra törekednek, hogy bár jelentékeny áldozatokkal, saját termésükből lássák el magokat gabonával s egyéb élelmi szerekkel és ezen egykori legbiztosabb piacaink magos vámokkal védekeznek a Magyarországból való behozatal ellen, Súlyosítják mezőgazdaságunk helyzetét a nagy adók és közterhek, melyekkel azt még a conjunkturális jövedelmek idejében megterhelték úgy, hogy nemcsak összeg szerint, hanem viszonylag is a földbirtokot terhelik a legmagosabb adók Magyarországon, Ennek következtében a a földbirtok rövid idő alatt nagyon eladósodott, pedig alkalmas törlesztés kölcsönt nem kaphat, hanem csak igen magos kamatozású, bár-mikor felmondható váltókölcsönökhöz juthat a földbirtokos, így tehát a termelési válság hitelválsággal párosul, ami nagyon súlyossá teszi a földbirtokos osztály helyzetét és már-már a termelést is veszélyezteti, minthogy az önköltségeit sem hozza, meg. Amint a múltban, most is el lehet mondani hogy: „Szép az a gazda név, de nehéz viselni”. Ily körülmények közt gabonánk és lisztünk külföldi piacainak megtartá-

sáért is küzdenünk kell olcsó szállítási díjakkal, kiviteli praemiumokkal, vagy behozatali jegyek rendszerével. De a belső fogyasztás emelésére is törekednünk kell az iparfejlesztés útján, mely által a fogyasztók számának emelkedését érhetjük el.

Az iparfejlesztés most nincs ellentétben a mezőgazdaság érdekeivel, mint a múltban, sőt ez mindenféle közgazdasági érdekeltiségnek csak hasznára lehet. Az iparfejlesztést, de ezenkívül a községeknek villamos világítással való ellátását és egyes vasúti vonalak villamosítását, sőt az ország sík vidékein a mezőgazdasági termelés megkönnyítését és olcsóbbá tételét a most készülő energia törvény a szénbányák közelében felállítandó nagy villanytelepek, centrálék létesítése útján kívánja elérni. Ezek a bányák másodrendű és hulladékszenét felhasználva feleslegessé tennék a drága külföldi tüzelőanyagok behozatalát és az így nyert olcsó erőforrások révén igyekeznek ipari és egyéb termelésünket versenyképessé tenni.

A mezőgazdaságot terhelő túlmagos adók és közterhek leszállítására és a mezőgazdasági hitel rendezésére is okvetlenül szükség van a termelés fentartása és zavartalan folytatása érdekében. Szükséges lesz az értékesítés javítására a fontosabb kereskedelmi gócpontokon közraktárak létesítése és közraktári jegyekre adandó hitel biztosítása is, továbbá a régen tervezett ingó jelzáloghitel megalkotása. Elkerülhetetlen az is, hogy a főbb gabonapiacok ellenálló képességét időnként az állam különféle célokra, esetleg tartalékok gyűjtésére szolgáló vételekkel fokozza.

A mezőgazdasági termelés rendjébe is bele kell avatkozni az egyes termelési ágakban való túltermelés megakadályozása végett. Nyilvánvaló, hogy miután most a fokhagyma métermázsája száz pengőn is felül van, a vereshagymáért pedig egy-két pengőnél többet nem lehet kapni, jövőre több fokhagymát és kevesebb vereshagymát fognak termelni, de valószínű, hogy a hagymatermelést jelentékenyen vissza kell fejleszteni, hiszen azokon a jó földeken más növényeket nagyobb haszonnal lehet most termesztetni. Sokat tehet az állam a burgonyatermelés érdekében a szeszgyártási contingens emelése által. A dohánytermelési engedélyek szaporítása elősegítené az egyoldalú szemtermelés korlátozását. Ilyen és hasonló eszközökkel bizonyára lehetséges a gabonatermelés jelenlegi színvonalán való fentartása úgy, hogy annak nem kell majd nagyobb mértékben visszafejlődni. Ezt minden erővel meg kell akadályozni, nehogy a mezőgazdasági válság egész gazdasági életünkre átterjedjen s azt tönkretegyje. Földművelésünk zavartalan munkája és virágzása nemcsak a földbirtokosoknak és a mezőgazda-

sági munkásságnak, hanem a közgazdasági élet minden ágának s az államnak is egyformán fontos érdeke.

A nagyszámú és elégedett munkásosztály nálunk még fontosabb mint máshol, mert a mezőgazdasági munkásság gyarapodása, miként a múltban, úgy a jövőben is a magyarság emelkedését és növekedését jelenti. Nekünk erőgyűjtésre és ennek érdekében összetartásra és foglalkozás, társadalmi osztály és valláskülönbség nélkül való összefogásra van szükségünk. Népeiségünk nagy száma és jóléte mintegy tartalékul szolgál majd arra az időre, mikor a magyar nép ismét terjeszkedhet régi természetes határai, a megszállott területek felé és pótolhatja ott a megfogyatkozott magyarságot. A visszavonás és a gyűlölködés ideje lejárt és a költő szavaival élve: „A múlt csak példa legyen most”.*

* Kisfaludy Károly: Mohács.

Megjegyzés. A 7-ik lapon említett küldöttség a Berinkey kormányhoz ment és Garami Ernő kereskedelemügyi s Búza Barna földművelésügyi ministerek fogadták; gr. Károlyi Mihály akkor köztársasági elnök volt.